

Programma duurzaamheid gemeente Tynaarlo 2020-2030

Inhoud

Samenvatting.....	2
1. Inleiding.....	4
1.1. Aanleiding en doelstelling	5
1.2. Afbakening.....	5
1.3. Context	7
1.4. Leeswijzer	8
2. Herijking duurzaamheidsvisie 2015-2025	9
2.1. Duurzaamheidsvisie ‘Dorp van de Toekomst!’	10
2.2. Doelstellingen en resultaten	10
2.3. Stappen vooruit.....	11
3. Visie en leidende principes.....	12
3.1. Visie	13
3.2. Leidende principes	13
4. De vijf pijlers.....	15
4.1. Hernieuwbare energie.....	16
4.2. Woningen en gebouwen	23
4.3. Mobiliteit.....	32
4.4. Circulaire economie.....	40
4.5. Natuur en Milieu	47
5. Organisatie en financiën.....	56
5.1. Organisatie	57
5.2. Financiën	57
5.3. Monitoren en bijsturen	59
5.4. Plan van aanpak communicatie en participatie	60
6. Bronnenlijst	62
7. Bijlagen	64
7.1. Definitielijst	65

Samenvatting

In de duurzaamheidsvisie 'Dorp van de Toekomst!' van de gemeente Tynaarlo, zijn in 2015 hoge ambities neergelegd en ook als college van Tynaarlo hebben we duurzaamheid in ons collegeprogramma 2018-2022 een prominente plaats gegeven. Ook worden op zowel internationaal, nationaal als regionaal niveau afspraken gemaakt met betrekking tot duurzaamheid, zoals de Sustainable Development Goals, het Klimaatakkoord, het gasbesluit, het Rijksuitvoeringsprogramma Circulaire Economie en het Deltaplan Klimaatadaptatie. Afspraken die invloed hebben op de plannen en activiteiten die we als gemeente uitvoeren. Tevens zijn er veel initiatieven op gebied van duurzaamheid in gemeente Tynaarlo vanuit ondernemers, buurten en inwoners. Al deze ontwikkelingen vragen van de gemeente daadkracht. Daarom hebben we het bestaande duurzaamheidsbeleid herijkt en een programma duurzaamheid ontwikkeld. De volgende processtappen zijn genomen om te komen tot dit document:

- De gemeentelijke duurzaamheidsvisie zoals vastgesteld in 2015 is herijkt en er is een nieuwe visie opgesteld;
- Voor 2030 zijn er nieuwe gemeentelijke duurzaamheidsambities opgesteld;
- Tevens is een integraal en dynamisch uitvoeringsprogramma ontwikkeld, waarin activiteiten en projecten zijn opgenomen voor de periode 2020-2022.

Het programma duurzaamheid is een integraal programma. Een haalbaar, realistisch programma, om daadkrachtig te kunnen handelen. In de uitvoering van het programma staat samenwerking voorop. Samenwerking met inwoners, bedrijven en (maatschappelijke) organisaties. Het programma is een dynamisch programma dat zich blijft doorontwikkelen, om in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen rondom duurzaamheid, bij te sturen waar nodig en nieuwe wet- en regelgeving te kunnen inpassen.

Visie: *“Achttien duurzame dorpen in 2030. Dat is de ambitie van de gemeente Tynaarlo. Dat betekent dat we evenveel energie en warmte opwekken als we gebruiken. Dat we zoveel mogelijk van het aardgas af zijn en energieneutraal wonen. Dat ons vervoer in 2030, op weg naar emissievrije mobiliteit in 2050, zo weinig mogelijk fossiele brandstoffen gebruikt en dat we zuinig omgaan met onze grondstoffen. We bouwen aan een leefomgeving met volop ruimte voor biodiversiteit en (agrarische) natuur. Een omgeving die zich aanpast aan het veranderende klimaat.*

Ambitieuw? Dat zeker. Maar we zijn ook nuchter en realistisch. De komende jaren werken we samen met onze inwoners aan het realiseren van onze ambitie. Samen zetten we de schouders eronder. Samen gaan we voor duurzaam.”

Er zijn vijf pijlers gekoppeld aan de visie:

Pijler 1: 'Hernieuwbare energie'

Pijler 2: 'Woningen en gebouwen'

Pijler 3: 'Mobiliteit'

Pijler 4: 'Circulaire economie'

Pijler 5: 'Natuur en Milieu'

Drie elementen, die de basis vormen bij de eerdere activiteiten voor duurzaamheid, versterken we. Het gaat om de drieslag 'lokale kracht', 'de gemeente als voorbeeld' en 'kennis delen'. De gemeente Tynaarlo kiest voor het programma duurzaamheid nadrukkelijk voor een eigen en lokale aanpak van de klimaatverandering en het verminderen van de CO₂-uistoot. Richtinggevend daarin is een

geloofwaardige aanpak (doen wat je zegt) en de Tynaarlose maat (wat kunnen we haalbaar en concreet maken op Tynaarlo's grondgebied).

In het programma duurzaamheid zijn per pijler ambities vastgesteld. Per pijler zijn tot 2030 activiteiten beschreven om invulling te geven aan de geformuleerde ambities. De activiteiten zijn onderverdeeld in verschillende programmaonderdelen: beleidsontwikkeling, samenwerkingsverbanden, lokale kracht, gemeente als voorbeeld en kennis delen. Ook is per pijler een concreet uitvoeringsprogramma voor 2020-2022 opgesteld. Jaarlijkse monitoring biedt de mogelijkheid om het programma duurzaamheid bij te sturen op activiteiten en inzet van middelen. Hieronder worden de ambities en highlights per pijler beschreven:

Pijler 1 Hernieuwbare energie

- In 2030 wekken we in de gemeente Tynaarlo een gelijke hoeveelheid energie op uit hernieuwbare bronnen, als we in de gemeente Tynaarlo aan energie (warmte en elektriciteit) gebruiken.

Highlights: Regionale Energie Strategie, beleidskader hernieuwbare energie, energieloket, bewonersinitiatieven zon/wind.

Pijler 2: Woningen en gebouwen

- In 2030 zijn de eerste wijken binnen gemeente Tynaarlo verduurzaamd en van het aardgas af.

- In 2030 voldoet het commercieel en maatschappelijk vastgoed in de gemeente Tynaarlo aan de landelijke energieprestatiedoelen en zijn diverse gebouwen in Tynaarlo van het aardgas af.

Highlights: Warmtetransitie, verduurzaming commercieel, maatschappelijk en gemeentelijk vastgoed, energieloket, bewonersinitiatieven besparen/isoleren.

Pijler 3: Mobiliteit

- In 2030 wil de gemeente een voorbeeld zijn op gebied van duurzame mobiliteit. Het volledige wagenpark van de gemeente Tynaarlo is fossielvrij in 2030.

Highlights: visie laadinfrastructuur en plaatsingsbeleid, verduurzaming mobiliteit, OV, fietsen, gemeentelijk wagenpark.

Pijler 4: Circulaire economie

- In 2030 hebben minimaal 4 projecten of experimenten omtrent circulair bouwen plaatsgevonden binnen gemeente Tynaarlo.

- In 2030 staat bij gemeente Tynaarlo circulair inkopen centraal bij de aanschaf van producten of materialen.

Highlights: afval is grondstof, verkorten van de keten, circulair bouwen.

Pijler 5: Natuur en milieu

- In 2030 zijn de gronden rondom het gemeentelijk vastgoed van de gemeente Tynaarlo (gedeeltelijk) klimaatadaptief en natuurlijk ingericht;

- In 2030 heeft gemeente Tynaarlo in alle dorpen stappen gemaakt op gebied van klimaatadaptatie, en zijn alle nieuwbouwwijken en minimaal vier bestaande wijken klimaatbestendig ingericht;

- In 2030 zijn de schoolpleinen van de basisscholen (gedeeltelijk) klimaatadaptief en natuurlijk ingericht;

- In 2030 werkt 25% van de agrarische bedrijven planmatig aan verbetering van de biodiversiteit en landschapskwaliteit.

Highlights: klimaatadaptatie, natuur, biodiversiteit

1. Inleiding

1.1. Aanleiding en doelstelling

Duurzaamheid staat hoger op de agenda dan ooit. In de duurzaamheidsvisie 'Dorp van de Toekomst!' van de gemeente Tynaarlo, zijn in 2015¹ hoge ambities neergelegd en ook als college van Tynaarlo hebben we duurzaamheid in ons collegeprogramma 2018-2022² een prominente plaats gegeven. Daarnaast is er veel aandacht voor duurzaamheid in media en het publieke debat en zijn er veel initiatieven op gebied van duurzaamheid in gemeente Tynaarlo vanuit ondernemers, buurten en inwoners. De huidige ontwikkelingen vragen van de gemeente daadkracht. Daarom hebben we het bestaande duurzaamheidsbeleid herijkt en een programma duurzaamheid ontwikkeld.

Dit programma duurzaamheid is een integraal programma, dat betekent thema-overstijgend. Een haalbaar, realistisch programma, om daadkrachtig te kunnen handelen. De volgende processtappen zijn genomen om te komen tot dit document:

- De gemeentelijke duurzaamheidsvisie zoals vastgesteld in 2015 is herijkt en er is een nieuwe visie opgesteld;
- Voor 2030 zijn er nieuwe gemeentelijke duurzaamheidsambities opgesteld;
- Tevens is een integraal en dynamisch uitvoeringsprogramma ontwikkeld, waarin activiteiten en projecten zijn opgenomen voor de periode 2020-2022.

Voor de uitvoering van het programma duurzaamheid kiezen we voor een coöperatieve benadering. Samenwerking tussen de gemeente en onze inwoners en (maatschappelijke) organisaties, tussen inwoners onderling, tussen organisaties, en alles daartussen in. En niet te vergeten: de samenwerking over de gemeentegrenzen heen.

We zullen het netwerk blijven uitbreiden en er zullen nieuwe samenwerkingen tussen inwoners, bedrijven, (maatschappelijke) organisaties en de gemeente blijven ontstaan. Het programma duurzaamheid is daardoor geen statisch, maar dynamisch programma en zal zich continu door ontwikkelen. We willen daarmee slim kunnen inspelen op nieuwe ontwikkelingen rondom duurzaamheid, bijsturen waar nodig en nieuwe wet- en regelgeving kunnen inpassen.

1.2. Afbakening

1.2.1. Milieu en Energie

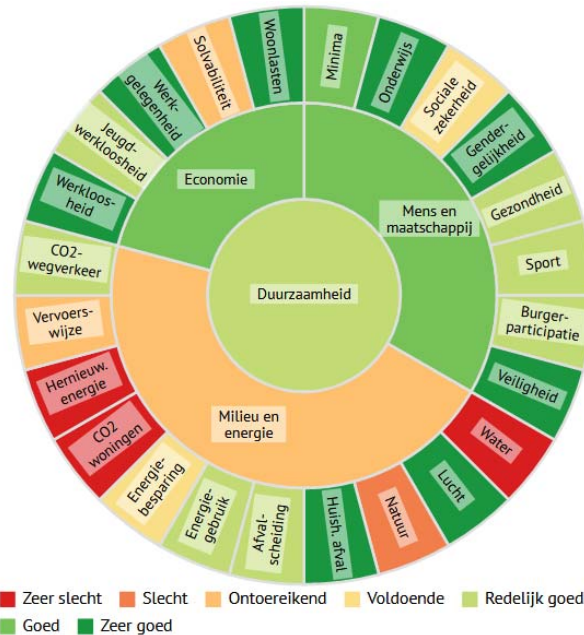
Onder de term duurzaamheid valt een heel palet aan onderwerpen. Duurzaamheid als synoniem voor volhoudbaarheid heeft betrekking op 'People', 'Planet' en 'Profit'. Deze principes zijn ook uitgewerkt in verschillende duurzaamheidsmonitors en websites, bijvoorbeeld de Gemeentelijke Duurzaamheidsindex (GDI)³ van Onderzoekscentrum Drechtsteden. Bij de GDI zijn 'People', 'Planet' en 'Profit' vertaald naar 'Mens en maatschappij', 'Milieu en energie' en 'Economie'. Onder deze disciplines vallen verschillende indicatoren, waar via een berekening een duurzaamheidswaarde aan is toegekend. Voor het programma duurzaamheid ligt de focus op de discipline 'Milieu en energie' van de Gemeentelijke

¹ Gemeente Tynaarlo (2015). *Dorp van de Toekomst!*

² Gemeente Tynaarlo (2018). *Collegeprogramma 2018-2022*.

³ Onderzoekscentrum Drechtsteden (2019). *Gemeentelijke Duurzaamheidsindex*, www.gdindex.nl.

Duurzaamheidsindex, met de onderliggende indicatoren. Daarnaast wordt in het programma duurzaamheid rekening gehouden met een aantal extra indicatoren.

Afbeelding 1 Gemeentelijke Duurzaamheidsindex, d.d. november 2019.

1.2.2. Eigen cirkel van invloed

Gericht op het programma duurzaamheid doen we in Tynaarlo wat we kunnen. We doen het met de inzichten die we nu hebben, met het beleid dat er is en met het geld dat de gemeenteraad beschikbaar wil stellen. We doen het ook op een manier die past bij Tynaarlo. We gaan daarbij uit van onze eigen cirkel van invloed: doen waar je invloed op hebt. En door goede keuzes te maken voor het grondgebied van Tynaarlo.

De gemeente dient zelf structurele stappen te zetten om te werken richting een duurzame organisatie. Zodat duurzaamheid integraal binnen de gehele gemeentelijke organisatie wordt gedragen, het is een gezamenlijke opgave. Daarnaast willen we goed samenwerken met andere overheden en deelnemen aan samenwerkingsverbanden met inwoners, bedrijven en (maatschappelijke) organisaties. Op deze manier kan de gemeente Tynaarlo een bijdrage leveren aan lokale, regionale en landelijke doelstellingen.

We kunnen het veld nooit helemaal overzien. Een recent voorbeeld daarvan is het relatief 'snelle' gasbesluit, waarbij binnen een half jaar het realiseren van nieuwe woningen zonder aardgas aansluiting gemeengoed werd. Ook de impact van de juridische gevolgen van de stikstof problematiek kenden we niet op voorhand. In het programma zullen we met dergelijke ontwikkelingen rekening moeten houden.

1.3. Context

Sustainable Development Goals

De Verenigde Naties hebben in 2015 17 ambitieuze doelen voor duurzame ontwikkeling vastgesteld⁴. Deze zogenoemde Global Goals zijn unaniem geadopteerd door alle lidstaten en vormen voor de periode tot 2030 een belangrijke gezamenlijke agenda. Ook de Nederlandse regering heeft zich gecommitteerd aan de Global Goals en heeft de inzet van lokale overheden nodig om deze Global Goals te realiseren.

Klimaatakkoord

In het Akkoord van Parijs (april 2016) is er op internationaal niveau een duurzaamheidsdoelstelling neergelegd. In het Klimaatakkoord (juni 2019)⁵, wordt duidelijker wat die doelstelling gaat betekenen voor Nederland. Een belangrijke rol binnen de uitvoering van de maatregelen in het klimaatakkoord is weggelegd voor de gemeentelijke overheden.

Gasbesluit en warmtetransitie

Voorafgaand aan de presentatie van het concept-klimaatakkoord werd in maart 2018 het gasbesluit genomen: de gaswinning in het Groningenveld wordt de komende jaren teruggedroefd en gaat uiteindelijk terug naar nul. Er zullen dus alternatieven moeten worden gezocht voor het Groninger aardgas, de zogenoemde warmtetransitie. Voor de gemeente onder andere de taak om in 2021 een transitievisie warmte klaar te hebben, met daarin het tijdpad waarop wijken op een alternatieve warmtebron overgaan.

Regionale Energiestrategie

Vooruitlopend op het Klimaatakkoord hebben de Drentse overheden (provincie, gemeenten en waterschappen) een intentieverklaring getekend om een samenwerkingsproces aan te gaan om te komen tot een Regionale Energiestrategie (RES). De RES geeft inzicht in de manier waarop Drenthe wil bijdragen aan de nationale opgave voor de productie van hernieuwbare elektriciteit op land, de verduurzaming van de gebouwde omgeving en welke energie-infrastructuur daarvoor nodig is. De concept-RES Drenthe moet 1 juni 2020 klaar zijn, 1 maart 2021 zal er een definitieve RES Drenthe 1.0. op moeten worden geleverd. Deze RES 1.0 wordt vastgesteld door de raden. De RES wordt tweejaarlijks herijkt.

Overige nationale ontwikkelingen

Naast ontwikkelingen op het gebied van energie en warmte, speelt er ook op de andere gebieden van duurzaamheid veel. Zo is er door de Rijksoverheid recent bijvoorbeeld het uitvoeringsprogramma Circulaire Economie⁶ opgesteld, waarin het doel is gesteld om in 2050 een economie te hebben die volledig draait zonder afval. Ook een doel voor 2050: Nederland volledig klimaatbewust ingericht. Dit wordt uitgewerkt in de Deltaprogramma's 2019 en 2020.

Gemeentelijke Omgevingsvisie

Waar duurzaamheid en de fysieke omgeving elkaar raken, raakt duurzaamheid ook aan de ontwikkeling van de gemeentelijke omgevingsvisie (GOVI). In het startdocument⁷ voor de GOVI van de gemeente

⁴ VNG Nederland (2016). *De 17 Global Goals*, www.vng.nl/artikelen/de-17-global-goals.

⁵ Rijksoverheid Nederland (2019). *Klimaatakkoord*.

⁶ Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (2019). *Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie 2019-2023*.

⁷ Gemeente Tynaarlo (2018). *Startdocument Omgevingsvisie*.

Tynaarlo, is duurzaamheid dan ook een belangrijke pijler, en één van de thema's waarmee we de 'dorpen in gaan'.

Gemeente Tynaarlo dient binnen de context en dynamiek van verschillende ontwikkelingen keuzes te maken over doelstellingen, benodigde inzet en het beschikbaar stellen van middelen.

1.4. Leeswijzer

In hoofdstuk 2 vindt u de herijking van de bestaande duurzaamheidsvisie 2015-2025 van de gemeente Tynaarlo. In hoofdstuk 3 worden de visie, de bijbehorende pijlers en leidende principes voor het programma duurzaamheid beschreven. In hoofdstuk 4 worden per pijler de ontwikkelingen in het veld toegelicht en tot zover mogelijk, activiteiten en projecten tot 2030 beschreven. Hoofdstuk 5 bevat informatie met betrekking tot de organisatie, financiën, monitoring, communicatie en participatie van en rondom het programma duurzaamheid.

2. Herijking duurzaamheids visie 2015- 2025

2.1. Duurzaamheidsvisie ‘Dorp van de Toekomst!’

In juni 2015 stelde de gemeenteraad van Tynaarlo de duurzaamheidsvisie ‘Dorp van de Toekomst! (2015-2025)’⁸ vast. Geen concreet beleidsplan met uitgewerkte projecten, maar een visionair document met een stip op de horizon. Een richting om naar toe te werken, namelijk: een energieneutraal Tynaarlo in 2030. Een krachtige gemeente met 18 zelfvoorzienende dorpen.

De duurzaamheidsvisie had ambitieuze doelen:

- ✓ In 2030 zijn we op ons grondgebied voor onze eigen energievoorziening onafhankelijk van fossiele energiebronnen.
- ✓ In 2030 is duurzaam grondstof-en materiaalgebruik en lokale kringlopen gemeengoed.
- ✓ In 2030 is de biodiversiteit en de hoeveelheid groen en natuur toegenomen.
- ✓ In 2030 is elk dorp/kern actief op het gebied van duurzaamheid.

De doelen waren relatief ‘dichtbij in de tijd’ gesteld. Om tegelijkertijd urgentie én ambitie aan te geven. Vier pijlers lagen ten grondslag aan vele projecten en uitvoeringsplannen:

- Tynaarlo tintelt van energie!
- Toekomstbestendig wonen en ondernemen;
- Mobiliteit en bereikbaarheid;
- Afval is grondstof.

2.2. Doelstellingen en resultaten

Om een indruk te geven van de eerste resultaten verwijzen we naar de rapportage van de duurzaamheidsvisie 2015-2017⁹ (vastgesteld door het college op 13 maart 2018). Bij de realisatie van duurzaamheidsprojecten maakten we gebruik van de lokale kracht uit de samenleving, communicatie, educatie en gedragsbeïnvloeding en onze voorbeeldfunctie als gemeente.

De afgelopen jaren is doorgewerkt aan de doelstellingen uit de duurzaamheidsvisie, zonder extra budgetten. Hoewel er nooit een gerichte verbinding is gemaakt tussen (extra) financiële inzet, de projecten en de doelstellingen, zijn er op de pijlers ‘Toekomstbestendig wonen en ondernemen’, ‘Mobiliteit en bereikbaarheid’ en ‘Afval is grondstof’ resultaten geboekt en zijn er zichtbare projecten uitgevoerd met vele communicatieve en educatieve elementen.

Het opkomen van vele bewonersinitiatieven in de verschillende dorpen van Tynaarlo valt op. De initiatieven zijn spontaan vanuit de samenleving ontstaan. De bewonersinitiatieven in Tynaarlo bewegen zich direct en indirect op het duurzame veld: energiebesparingsteams, gezamenlijke inkoop van isolatiemaatregelen, een energiecoöperatie, buurtmoestuinen en breedbandinitiatieven.

Wij stimuleren dergelijke initiatieven door het geven van een kleine startsubsidie. Alle initiatieven die gebruik maken van deze startsubsidie, blijken een langer leven beschoren en zeer actief te blijven. Soms zie je een verschuiving in onderwerp, bijvoorbeeld van energiebesparing naar opwekking (Zeijen) of van breedband naar energie (Bunne). De initiatieven zijn sterk en zoeken elkaar nu ook onderling op.

⁸ Gemeente Tynaarlo (2015). *Dorp van de Toekomst!*

⁹ Gemeente Tynaarlo (2018). *Rapportage Duurzaamheidsvisie Tynaarlo.*

2.3. Stappen vooruit

Als we grotere stappen willen maken op gebied van duurzaamheid en meer focus willen aanbrengen, vraagt dat een planmatige aanpak van grote(re) projecten. Kijken we de onderwerpen die op het gebied van duurzaamheid in belang toenemen, dan zijn dat bijvoorbeeld biodiversiteit, klimaatadaptatie en bodem. Deze onderwerpen ontbreken in de huidige vier pijlers van de duurzaamheidsvisie. Om dit gat op te vangen, voegen we in de nieuwe visie en in het programma duurzaamheid, een vijfde pijler toe, namelijk de pijler 'Natuur en milieu'.

3. Visie en leidende principes

3.1. Visie

Achttien duurzame dorpen in 2030. Dat is de ambitie van de gemeente Tynaarlo.

Dat betekent dat we evenveel energie en warmte opwekken als we gebruiken. Dat we zoveel mogelijk van het aardgas af zijn en energieneutraal wonen. Dat ons vervoer in 2030, op weg naar emissievrije mobiliteit in 2050, zo weinig mogelijk fossiele brandstoffen gebruikt en dat we zuinig omgaan met onze grondstoffen. We bouwen aan een leefomgeving met volop ruimte voor biodiversiteit en (agrarische) natuur. Een omgeving die zich aanpast aan het veranderende klimaat.

Ambitueus? Dat zeker. Maar we zijn ook nuchter en realistisch. De komende jaren werken we samen met onze inwoners aan het realiseren van onze ambitie. Samen zetten we de schouders eronder. Samen gaan we voor duurzaam.

De vijf pijlers voor de visie zijn:

Pijler 1: 'Hernieuwbare energie'

Pijler 2: 'Woningen en gebouwen'

Pijler 3: 'Mobiliteit'

Pijler 4: 'Circulaire economie'

Pijler 5: 'Natuur en Milieu'

3.2. Leidende principes

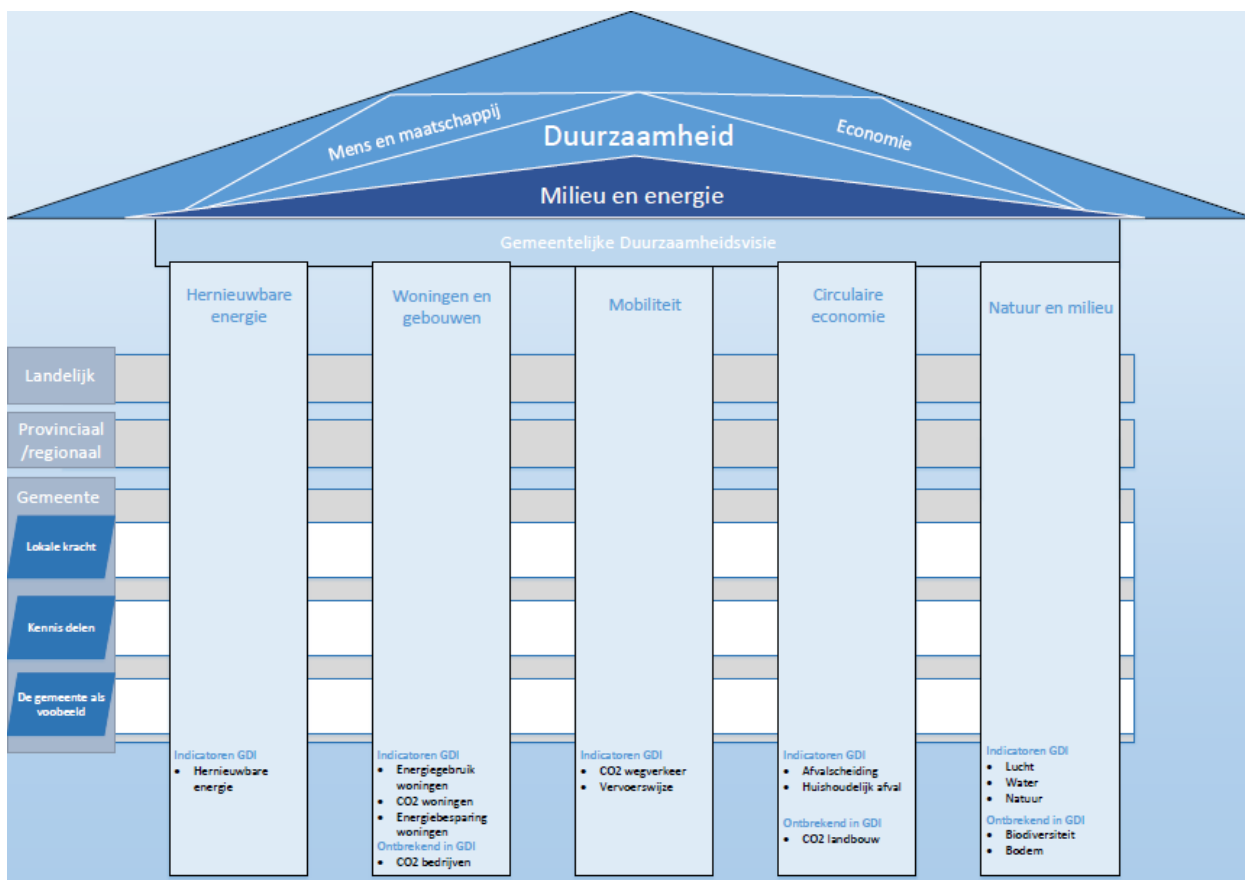
Drie elementen, die de basis vormden bij de eerdere activiteiten versterken we. Het gaat om de drieslag 'lokale kracht', 'de gemeente als voorbeeld' en 'kennis delen'.

Tynaarlo kiest nadrukkelijk voor eigenheid, een eigen en lokale aanpak van de klimaatverandering en het verminderen van de CO₂-uistoot. Richtinggevend daarin is een geloofwaardige aanpak (doen wat je zegt) en de Tynaarlose maat (wat kunnen we haalbaar en concreet maken op Tynaarlo's grondgebied).

In het programma duurzaamheid zijn verschillende ambities beschreven voor 2030. Er zijn volop landelijke en regionale ontwikkelingen gaande binnen de verschillende pijlers van het programma duurzaamheid. Dit maakt dat het niet voor elke pijler al mogelijk is om voor 2030 concrete ambities te formuleren. De dynamiek en de snelheid van duurzame ontwikkelingen vragen om flexibiliteit. We zetten in op minimaal één keer per jaar monitoren van het programma bij het opstellen van de jaarlijkse begroting. Dit biedt de mogelijkheid om bij te sturen op ambities, activiteiten en inzet van middelen.

Figuur 1 op bladzijde 14 geeft de paraplu van het programma duurzaamheid weer:

- De koppeling van het programma duurzaamheid met de discipline Energie en milieu van de Gemeentelijke Duurzaamheidsindex (GDI);
- De 5 pijlers van het programma duurzaamheid met bijbehorende indicatoren vanuit het GDI;
- De koppeling met ontwikkelingen op landelijk, regionaal en lokaal niveau welke van invloed zijn op inhoud en uitvoering van het programma duurzaamheid;
- De drie elementen welke de basis vormen voor het programma duurzaamheid: lokale kracht, kennis delen en de gemeente als voorbeeld.

Figuur 1 Paraplu programma duurzaamheid

In het volgende hoofdstuk 4 zijn de vijf pijlers van het programma duurzaamheid uitgewerkt. Per pijler worden de ontwikkelingen in het veld beschreven en worden voor de periode tot 2030 activiteiten en projecten toegelicht.

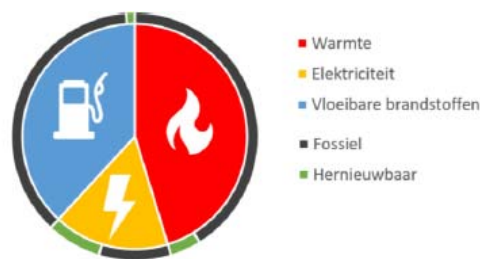
4. De vijf pijlers

4.1. Hernieuwbare energie

4.1.1. Ontwikkelingen

We zetten de eerste stappen in de (volgende) transitie van energiebronnen. Niet langer gebruiken we fossiele energiebronnen om in onze energiebehoefte te voldoen, maar stap voor stap gaan we over naar de opwek van energie uit hernieuwbare bronnen, zoals zon en wind.

Het jaar 2017 is het meest recente jaar waarvoor alle statistieken over het energiegebruik in gemeente Tynaarlo compleet zijn. In 2017 bedroeg het totale energieverbruik in Tynaarlo 2.690 TJ. 1.218 TJ van deze totale energievraag kwam vanuit de vraag naar warmte en 447 TJ kwam vanuit de vraag naar elektriciteit. De warmte werd voor 91% geleverd door verbranding van fossiel aardgas en de elektriciteit werd voor 57% geleverd uit fossiele energiebronnen¹⁰.

Afbeelding 3 Energiegebruik Tynaarlo 2017

In 2019 zijn in de gemeente Tynaarlo zowel het grootste drijvende zonnepark van Europa, als het grootste zonnepark op een Europese luchthaven geopend. Ontwikkelingen waar we trots op zijn.

Klimaatakkoord en RES

Op landelijk niveau zijn afspraken en ambities vastgelegd in het Klimaatakkoord (gepresenteerd op 29 juni 2019)¹¹. De uitwerking van de landelijke ambities rondom hernieuwbare energie vindt plaats binnen de energieregio's, en mondt uit in een regionale ambitie, de zogenaamde Regionale Energiestrategie (RES). De RES Drenthe geeft inzicht in de manier waarop Drenthe wil bijdragen aan de nationale opgave voor de productie van hernieuwbare elektriciteit op land, de verduurzaming van de gebouwde omgeving en welke energie-infrastructuur daarvoor nodig is.

Gemeentelijk beleidskader hernieuwbare energie

We willen dat de inpassing van de energietransitie in de leefomgeving voor onze inwoners zo acceptabel mogelijk plaatsvindt en dat de (economische) kansen die de energietransitie met zich meebrengt zoveel mogelijk worden benut voor onze inwoners. Daarom ontwikkelen we voor onze gemeente een beleidskader hernieuwbare energie dat richting en richtlijnen biedt over hoe de opwek van hernieuwbare energie ruimtelijk en maatschappelijk kan worden ingepast. Daarbij richten we ons in het bijzonder op een mix van de volgende bronnen van hernieuwbare energie: zon, wind en biomassa.

Het beleidskader hernieuwbare energie geeft ons daarnaast houvast en richting voor de uitvoering van de Regionale Energiestrategie binnen onze gemeente.

¹⁰ Bosch & Van Rijn (2019). *Nulmeting en potentiëstudie hernieuwbare energie in Gemeente Tynaarlo*.

¹¹ Rijksoverheid Nederland (2019). *Klimaatakkoord*.

4.1.2. Beleid

De vertaling van de energietransitie naar concrete stappen raakt verschillend bestaand beleid, waaronder:

Europees	Landelijk	Provinciaal/regionaal	Lokaal
Klimaatakkoord van Parijs	Energieakkoord	Beleidskader Zonneakkers	Duurzaamheidsvisie 'Dorp van de Toekomst!'
	Klimaatakkoord	Provinciale omgevingsvisie (POVI)	Gemeentelijke bestemmingsplan
		Provinciale omgevingsverordening	Landschapsontwikkelingsplan Tynaarlo (LOP)
		Provinciale zonneladder	Beleidskader hernieuwbare energie (in ontwikkeling)
		Wet natuurbescherming (NBwet 2017)	Gemeentelijke omgevingsvisie (GOVI, in ontwikkeling)
		Regionale energiestrategie (in ontwikkeling)	

4.1.3. Ambitie

In de duurzaamheidsvisie 'Dorp van de Toekomst!' van de gemeente Tynaarlo, vastgesteld in 2015, staat de ambitie beschreven om in 2030 energieneutraal te zijn. Op landelijk niveau zijn afspraken en ambities vastgelegd in het klimaatakkoord. De uitwerking van de landelijke ambities rondom hernieuwbare energie vindt plaats binnen de energieregio's, en mondt uit in een regionale ambitie¹².

Als gemeente Tynaarlo wachten we hier niet op. We stellen onze eigen doelen op en zetten onze eigen koers uit. Daarin zoeken we de samenwerking waar kan, maar zijn we zelf aan zet. Voor de ambitie op het gebied van hernieuwbare energie betekent dit het volgende:

In 2030 wekken we in de gemeente Tynaarlo een gelijke hoeveelheid energie op uit hernieuwbare bronnen, als we in de gemeente Tynaarlo aan energie (warmte en elektriciteit, dus exclusief mobiliteit) gebruiken.

In het te ontwikkelen beleidskader hernieuwbare energie en het daaraan voorafgaande participatiekader ten behoeve van de procesparticipatie, wordt deze ambitie geconcretiseerd naar een ambitie weergegeven in energie-eenheden. Ook de subdoelen om de ambitie voor de opwek van hernieuwbare energie te behalen, worden bepaald in de uitwerking van het beleidskader hernieuwbare energie, dan wel het uitvoeringsprogramma hernieuwbare energie.

¹² De gemeente Tynaarlo maakt deel uit van de Regionale Energiestrategie Drenthe. De opgave voor de regio Drenthe wordt in overleg tussen de verschillende gemeenten, waterschappen en Provincie bepaald. De hoogte van de regionale bijdrage aan de concept-landelijke doelstelling van 35 TWh, moet uiterlijk 1 juni aan het Nationaal Programma Regionale Energiestrategie zijn doorgegeven. De deadline voor de definitieve regionale energiestrategie (RES 1.0.) is op 1 maart 2021.

4.1.4. Communicatie en participatie

De gemeente heeft de ambitie gesteld om als gemeente in 2030 energieneutraal te zijn wat betreft elektriciteit en warmte. Dit is nadrukkelijk niet een ambitie die de gemeente alleen kan en wil nastreven. Samen met inwoners, (maatschappelijke) organisaties en bedrijven gaan we aan de slag. Door zoveel mogelijk lokaal te werk te gaan, benutten we de economische kansen die de energietransitie biedt aan de regio. Door samen op te trekken met de andere Drentse gemeenten, zoeken we samen naar de meest acceptabele wijze van het inpassen van de energietransitie in het Drentse landschap. We zetten in op een open proces. We vertellen waar we als gemeente (voor) staan, met welke regionale en landelijke ontwikkelingen we rekening moeten houden, en hoe we daar samen vorm aan kunnen geven.

4.1.5. Programmaonderdelen

Om de ambitie voor 2030 te halen, is de pijler Hernieuwbare energie onderverdeeld in de volgende programmaonderdelen:

4.1.5.1. *Beleidsontwikkeling*

Als gemeente stellen we het komende jaar een beleidskader hernieuwbare energie op. Daarmee willen we als gemeente Tynaarlo richtlijnen geven over de manier waarop we in onze gemeente opwek van hernieuwbare energie samen met inwoners, bedrijven en (maatschappelijke) organisaties, zowel ruimtelijk als maatschappelijk in gaan passen. Om op die manier de inpassing van de energietransitie in de leefomgeving van onze inwoners zo acceptabel mogelijk te houden, en de (economische) kansen die de energietransitie voor onze inwoners met zich meebrengt, zoveel als mogelijk te benutten.

Daarnaast zijn we onderdeel van de energieregio Drenthe, waarmee we samen de regionale energiestrategie Drenthe 1.0. ontwikkelen.

De gemeentelijke vertaling van deze regionale energiestrategie vindt plaats in het uitvoeringsprogramma hernieuwbare energie. Hiervoor wordt, na vaststelling van het beleidskader hernieuwbare energie, een apart proces opgestart, waarbij we ook de individuele dorpen betrekken.

4.1.5.2. *Samenwerkingsverbanden*

Als gemeente Tynaarlo werken we samen met de andere Drentse gemeente, waterschappen en de Provincie Drenthe samen binnen de energieregio Drenthe, waarmee we samen de regionale energiestrategie Drenthe 1.0. ontwikkelen.

4.1.5.3. *Lokale kracht*

We bouwen voort op de energie in de dorpen. Daarom stimuleren en ondersteunen we inwoners, bedrijven en (maatschappelijke) organisaties. Dit doen we onder andere door kennisdeling, het opzetten van samenwerkingsprojecten, en het verstrekken van startsubsidies. Daarnaast geloven we in de kracht van lokale coöperatieve energieprojecten. Daarom ondersteunen we waar nodig energie-initiatieven, die een coöperatief energieproject willen opzetten. De komende jaren verkennen we samen verder met inwoners en maatschappelijke organisaties hoe we de energietransitie van onderop kunnen aanjagen.

4.1.5.4. *Gemeente als voorbeeld*

Als gemeente proberen we zoveel hernieuwbare energie te gaan opwekken als dat we gebruiken. We realiseren reeds rioolgemalen die werken met zonne-energie en zetten in op zelf elektriciteit opwekken

via zonnedaken op het gemeentelijk vastgoed. Daarbij willen we, waar mogelijk, de kansen verkennen voor de inzet van andere bronnen van hernieuwbare energie.

4.1.5.5. Kennis delen

Kennis delen over wat inwoners, bedrijven en (maatschappelijke) organisaties kunnen doen om zelf en/of samen hernieuwbare energie op te wekken, doen we voornamelijk regionaal. Zo zetten we op dit moment bijvoorbeeld het Drents Energieloket in, om kennis te verspreiden over de opwek van hernieuwbare energie op eigen dak, en heeft de provincie de Energiewerkplaats ingericht, om coöperatieve energie-initiatieven te ondersteunen. Daarnaast wordt er binnen de Energieregio Drenthe een toolbox ontwikkeld, waaruit we als gemeente tools kunnen gebruiken om lokaal kennis over de energietransitie te verspreiden. Verder organiseren we ten behoeve van het ontwikkelen van het beleidskader hernieuwbare energie, kenniscafés om het feitelijke verhaal over de inpassing van het opwekken van hernieuwbare energie binnen de gemeente Tynaarlo laagdrempelig te delen.

4.1.6. Programma tot 2030

Om invulling te geven aan onze ambities tot 2030, voeren we in de komende jaren onderstaande activiteiten uit.

Wat	Wanneer				Wie												
	2020	2022	2026	2030	Rijksoverheid	Provincie Drenthe	Gemeente	Waterschappen	Netbeheerder	Individuele inwoners	Dorpsbelangen/raden	Inwonersinitiatieven	Maatschappelijke organisaties	Bedrijven	Belangenorganisaties	Vereniging/stichtingen	Onderwijs
Beleidsontwikkeling																	
Ontwikkelen beleidskader hernieuwbare energie																	
Ontwikkelen RES 1.0. (in regionaal verband)																	
Ontwikkelen RES 2.0., 3.0. etc. (in regionaal verband)																	
Ontwikkelen uitvoeringsprogramma hernieuwbare energie																	
Samenwerkingsverbanden																	
Energieregio Drenthe																	
Lokale kracht																	
Startsubsidie duurzame bewonersinitiatieven																	
Verkennen, stimuleren & ondersteunen lokale coöperatie energieprojecten																	
Verkennen zonnedaken huishouders																	
Verkennen zonnedaken maatschappelijk vastgoed																	
Verkennen zonnedaken en kleinschalige windmolens agrarisch vastgoed																	
Verkennen zonnedaken bedrijfsgebouwen																	
Gemeente als voorbeeld																	
Verkenning inkoop duurzame energie																	
Zonnedaken gemeentelijke gebouwen (+ evt. gemalen)																	
Kennis delen																	
Voorlichting en ondersteuning energiematregelen particulieren																	
Voorlichting en ondersteuning energiematregelen inwonersinitiatieven																	

4.1.7. Monitoring

Ambitie

Monitoring

In 2030 wekken we in de gemeente Tynaarlo een gelijke hoeveelheid energie op uit hernieuwbare bronnen, als we in de gemeente Tynaarlo aan energie (warmte en elektriciteit) gebruiken.

- Monitoring Hernieuwbare energie via Klimaatmonitor en Gemeentelijke duurzaamheidsindex
- Monitoring voortgang via te ontwikkelen energiemonitor RES Drenthe

4.1.8. Uitvoeringsprogramma 2020-2022

Voor de projecten en activiteiten binnen de pijler Hernieuwbare energie, zetten we de komende jaren in op beleidsontwikkeling en zetten we de huidige activiteiten voort, namelijk de startsubsidie duurzame bewonersinitiatieven en onze deelname aan het energieloket. Binnen het te ontwikkelen uitvoeringsprogramma hernieuwbare energie maken we keuzes over welke activiteiten en projecten we aanvullend nodig zijn om onze ambities te halen.

4.1.8.1. *Beleidsontwikkeling*

Gericht op het beleid rondom de energietransitie staan voor de periode 2020-2022 de uitvoering van de volgende beleidsonderdelen centraal:

- Ontwikkelen beleidskader hernieuwbare energie om als gemeente Tynaarlo richtlijnen te geven over de manier waarop we in onze gemeente opwek van hernieuwbare energie samen met inwoners, bedrijven en (maatschappelijke) organisaties, zowel ruimtelijk als maatschappelijk in gaan passen;
- Ontwikkelen (binnen de energieregio Drenthe) regionale energiestrategie Drenthe 1.0., waarin we regionale afstemming zoeken over de opwek van hernieuwbare energie;
- Ontwikkelen uitvoeringsprogramma hernieuwbare energie, waarin we de gemeentelijke ambitie, de uitkomst van de regionale energiestrategie en het beleidskader hernieuwbare energie vertalen naar concrete stappen en acties.

4.1.8.2. *Zonne-energie binnen de gebouwde omgeving*

Voor het onderdeel zonne-energie binnen de gebouwde omgeving ligt de focus in de periode 2020-2022 op:

- Voortzetting startsubsidie duurzame bewonersinitiatieven, waarmee we de organisatie van collectieve acties van inwoners om gezamenlijk duurzaamheidsmaatregelen te nemen stimuleren en financieel ondersteunen;
- Verkenning van mogelijke stimuleringsactiviteiten samen met inwoners, (maatschappelijke) organisaties en bedrijven, zodat de stimuleringsactiviteiten die we opzetten passen en aansluiten bij de vraag vanuit de samenleving.
- Voorlichting en kennis delen via het Drents energieloket of een equivalent, om inwoners te helpen bij het beantwoorden van vragen rondom verduurzamingsmaatregelen en de financieringsmogelijkheden daaromtrent.

4.1.8.3. *Zonne-energie buiten de gebouwde omgeving*

Voor het onderdeel zonne-energie buiten de gebouwde omgeving ligt de focus in de periode 2020-2022 op:

- Voortzetting startsubsidie duurzame bewonersinitiatieven, waarmee we collectieve inwonersprojecten rondom de opwek van hernieuwbare energie stimuleren en financieel ondersteunen.

4.1.8.4. Windenergie

Voor het onderdeel zonne-energie buiten de gebouwde omgeving ligt de focus in de periode 2020-2022 op:

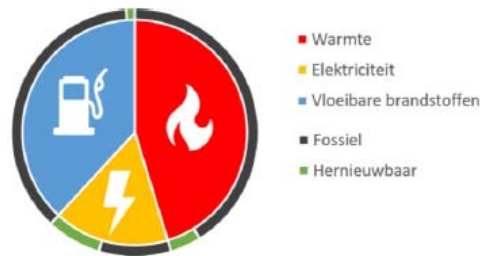
- Voortzetting startsubsidie duurzame bewonersinitiatieven, waarmee we collectieve inwonersprojecten rondom de opwek van hernieuwbare energie stimuleren en financieel ondersteunen.

Wat	Wanneer			Participatie						
	2020	2021	2022	Meeweten	Meepraten	Meedenken	Meedoen	Meebeslissen	Samen doen	Samen financieren
Beleid										
Ontwikkelen beleidskader hernieuwbare energie										
Ontwikkelen RES 1.0.										
Ontwikkelen uitvoeringsprogramma hernieuwbare energie										
Ontwikkelen RES 2.0.										
Zonne-energie binnen de gebouwde omgeving										
Startsubsidie duurzame inwonersinitiatieven										
Verkennen mogelijke stimuleringsactiviteiten										
Voorlichtingsactiviteiten voor inwoners										
Adviseren en informeren van inwoners via Drents energieloket of equivalent										
Zonne-energie buiten de gebouwde omgeving										
Startsubsidie duurzame inwonersinitiatieven										
Windenergie										
Startsubsidie duurzame inwonersinitiatieven										

4.2. Woningen en gebouwen

4.2.1. Ontwikkelingen

2017 is het meest recente jaar waarvoor alle statistieken over het energiegebruik in gemeente Tynaarlo compleet zijn. In 2017 bedroeg het totale energieverbruik in Tynaarlo 2.690 TJ en 1.218 TJ van deze totale energievraag kwam vanuit de vraag naar warmte. Deze warmte werd voor 91% geleverd door verbranding van fossiel aardgas en voor 9% uit de hernieuwbare energiebron biomassa¹³.

Afbeelding 4 Energiegebruik Tynaarlo (2017)

Klimaatakkoord + gasbesluit

In het landelijke Klimaatakkoord¹⁴ staat de visie beschreven om in 2050 te komen tot goed geïsoleerde woningen en gebouwen, die met duurzame warmte verwarmd worden en waarin schone elektriciteit gebruikt of zelfs zelf opgewekt wordt. Alle gebouwen in Nederland zullen daarmee aardgasvrij zijn. Een belangrijke reden voor deze visie in het Klimaatakkoord is de klimaatverandering die de Rijksoverheid tegen wil gaan. Maar ook is er de wens te stoppen met de aardgaswinning in Groningen. Al in maart 2018 werd hiertoe het gasbesluit genomen: de gaswinning in het Groningenveld wordt de komende jaren teruggeschroefd en gaat uiteindelijk terug naar nul. De verwachting is dat de gaswinning in 2022 wordt gestaakt.

Warmtetransitie

Er zullen dus alternatieven moeten worden gezocht voor het Groninger aardgas, de zogenoemde warmtetransitie. Hierbij zit een koppeling met de regionale energiestrategie (RES). De doelstellingen van alle regionale energiestrategieën in het land tellen samen op tot de landelijke opgave voor duurzame elektriciteit, maar geven ook zicht op de duurzame warmtebronnen voor de gebouwde omgeving.

In 2030 moeten de eerste 1,5 miljoen bestaande woningen in Nederland verduurzaamd zijn en op een andere manier verwarmd worden dan met aardgas. Een grootschalige transitie die op gemeenteniveau wordt aangepakt. Wijk voor wijk, in een steeds hoger tempo. Hoe gaan de wijken in gemeente Tynaarlo over van aardgas naar duurzame manieren van verwarmen en koken? Hoe wordt deze transitie voor iedereen betaalbaar en mogelijk? Als gemeente Tynaarlo hebben we de taak om in 2021 een transitievisie warmte klaar te hebben. Hierin wordt vastgelegd wanneer welke wijk van het aardgas af gaat en op welke alternatieve warmtebron de wijk vervolgens wordt aangesloten.

Naast de woningen, zal ook de utiliteitsbouw in de gemeente verduurzaamd moeten worden. Voor utiliteitsbouw (commercieel en maatschappelijk vastgoed) wordt op landelijk niveau gekozen voor een

¹³ Bosch & Van Rijn (2019). *Nulmeting en potentiëstudie hernieuwbare energie in Gemeente Tynaarlo*.

¹⁴ Rijksoverheid Nederland (2019). *Klimaatakkoord*.

zorgvuldig vormgegeven normering richting 2030 en 2050 die leidt tot een landelijke extra CO2-reductie van 1 Mton in 2030. Om dit te bereiken past de Rijksoverheid onder andere wettelijke regelgeving toe ten aanzien van de energieprestatie van technische bouwsystemen en installaties en komen er wettelijke eindnormen voor de energieprestaties van gebouwen in 2050.

Expeditie Energieneutraal wonen in 2040

Naast landelijke ontwikkelingen en wet- en regelgeving waar we als gemeente mee te maken hebben, neemt gemeente Tynaarlo sinds oktober 2016 deel aan de 'Expeditie Energieneutraal wonen' in Drenthe¹⁵. Hierin trekt de gemeente samen op met de provincie Drenthe en inmiddels meer dan 100 partijen. De ambitie van de expeditie is dat in 2040 wonen zonder fossiele energierekening voor Drenthe gerealiseerd is. Ook alle woningcorporaties in Drenthe hebben deze doelstelling als streven.

Voor de transformatie in de gebouwde omgeving richt gemeente Tynaarlo zich in het programma duurzaamheid op de onderdelen woningen, vastgoed van bedrijven/organisaties en het eigen gemeentelijk vastgoed.

4.2.2. Beleid

De vertaling van de transitie in de gebouwde omgeving naar concrete stappen, raakt verschillend bestaand beleid, waaronder:

Europees	Landelijk	Provinciaal/regio naal	Lokaal
Energy Efficiency Directive (EED)/Energie-Efficiency Richtlijn	Klimaatakkoord	Provinciale omgevingsvisie	Duurzaamheidsvisie 'Dorp van de Toekomst!' gemeente Tynaarlo
Energy Performance of Buildings Directive (EPBD)/Energie richtlijn energieprestatie van gebouwen	Warmtewet (2.0)	Regionale Energiestrategie Drenthe (in ontwikkeling)	Handhavingsbeleid
	Gasbesluit		Notitie Sociale Volkshuisvesting Tynaarlo 2017
	Activiteitenbesluit, Wet milieubeheer		Omgevingsvisie gemeente Tynaarlo (in ontwikkeling)
	Besluit + regeling energieprestatie gebouwen (BEG) (REG)		
	Bouwbesluit: BENG		

¹⁵ Provincie Drenthe (2016). *Expeditie energieneutraal wonen in Drenthe*, www.provincie.drenthe.nl/energieexpeditiedrenthe.

	Omgevingsvergunning (MilieuPrestatie Gebouwen)		
	Wet op Primair Onderwijs		
	Wet op Voortgezet Onderwijs		
	Wet op de Expertise Centra		

4.2.3. Ambitie

Voor de ambities op het gebied van energie en warmte in de gebouwde omgeving, sluit gemeente Tynaarlo zich aan bij de afspraken in het Klimaatakkoord en de 'Expeditie energieneutraal wonen'. Voor de ambities van gemeente Tynaarlo betekent dit het volgende:

- *In 2030 zijn de eerste wijken binnen gemeente Tynaarlo verduurzaamd en van het aardgas af.*

Gedurende de periode van 2020-2022 wordt via het opstellen van de transitievisie warmte vastgesteld hoeveel en welke wijken in gemeente Tynaarlo in 2030 verduurzaamd en van het aardgas af zullen zijn. In 2021 stelt de gemeenteraad de transitievisie warmte vast en vervolgens worden de eerste wijkuitvoeringsplannen opgesteld, gericht op de besluiten over de alternatieve energie-infrastructuur van een wijk.

- *In 2030 voldoet het commercieel en maatschappelijk vastgoed in de gemeente Tynaarlo aan de landelijke energieprestatiedoelen en zijn diverse gebouwen in Tynaarlo van het aardgas af.*

Landelijk wordt een wettelijke eindnorm opgesteld voor de energieprestatie van gebouwen (zowel commercieel vastgoed als maatschappelijk vastgoed) in 2050. Daarbij wordt ook een streefdoel voor 2030 opgesteld. Als gemeente zullen we bedrijven/organisaties stimuleren dit streefdoel te bereiken. Ook wettelijke regelgeving speelt hierbij een rol. We zullen toezien op het naleven van de wettelijke regelgeving door vastgoedeigenaren. Voor maatschappelijk vastgoed, niet in eigendom van de gemeente, zullen we faciliteren in kennisdeling.

Met betrekking tot het eigen gemeentelijk vastgoed zullen we zelf het goede voorbeeld geven. In de 'meerjaren duurzaamheidsplanning gemeentelijke gebouwen' zullen we concrete duurzaamheidsambities bepalen, specifiek voor de eigen gemeentelijke gebouwen die we duurzaam exploiteren en voor de gebouwen waarvoor we nog moeten bepalen of we deze duurzaam gaan exploiteren of actief gaan afstoten. De 'meerjaren duurzaamheidsplanning gemeentelijke gebouwen' wordt vastgesteld in 2020 en ook de uitvoering start in 2020.

4.2.4. Communicatie en participatie

Vanuit het Klimaatakkoord hebben gemeenten een centrale rol in de transitie van de gebouwde omgeving toegewezen gekregen. Samen met inwoners en gebouweigenaren zal gemeente Tynaarlo per wijk onderzoeken wat de beste oplossing is voor duurzame warmte en stroom. De transformatie van de gebouwde omgeving is niet alleen een technische en bestuurlijke opgave, maar vooral een sociale en financiële opgave. Samen met vastgoedeigenaren, inwoners, netbeheerders en medeoverheden gaan we hiermee stapsgewijs aan de slag. Het vroegtijdig betrekken van de omgeving in en rond de wijk zorgt

ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit samen komen. Het biedt tevens handelingsperspectief aan inwoners. Een goed ingericht participatieproces draagt op die manier bij aan kwalitatief betere besluitvorming en kan daarmee ook helpen om de acceptatie van de maatregelen uit de wijkgerichte aanpak te vergroten.

Naast het participatieproces faciliteren we inwoners om stappen te zetten naar een duurzaam gebouwde leefomgeving door het bieden van advies en kennis via het Drents Energie Loket en het ondersteunen van Buurteams bij het organiseren van inkoopcollectieven voor duurzame (bouw)materialen en oplossingen.

4.2.5. Programmaonderdelen

Om de ambitie voor 2030 te halen, is de pijler Energie en warmte in de gebouwde omgeving onderverdeeld in de volgende programmaonderdelen:

4.2.5.1. *Beleidsontwikkeling*

In 2020 zullen we als gemeente een transitievisie warmte opstellen. In de transitievisie warmte staan de alternatieven voor aardgas met een wijk-voor-wijk planning. Voor de wijken waarvan de transitie vóór 2030 gepland is, zijn ook de potentiële alternatieve energie infrastructuren bekend.

Via de ‘Expeditie energieneutraal wonen’, ontwikkelen we in 2020 via een tweedaagse sprintsessie met belangrijke stakeholders eerst een concept transitievisie warmte. Na de sprintsessie wordt deze concept visie verder uitgewerkt in een definitieve transitievisie warmte. Na de transitievisie warmte volgen de uitvoeringsplannen op wijkniveau.

De warmtetransitie is een multidisciplinaire opgave die vraagt om goede afstemming en een helder proces met onder andere ruimtelijke ordening (wonen) en welstand. De transitievisie warmte en de uitvoeringsplannen zullen worden geborgd in met name de gemeentelijke omgevingsvisies, programma’s en omgevingsplannen..

4.2.5.2. *Samenwerkingsverbanden*

Samen met vastgoedeigenaren, inwoners, netbeheerders en medeoverheden worden de transitievisie warmte opgesteld. Ook zullen we samen met onder andere woningbouwcorporaties, bedrijven en maatschappelijke organisaties onderzoeken of en waar we gezamenlijk verduurzamingsprojecten kunnen vormgeven.

4.2.5.3. *Lokale kracht*

Tynaarlo wordt gekenmerkt door sterke gemeenschappen. De lokale energiecoöperatie en andere bewonersinitiatieven geven reeds een extra boost aan projecten die zich richten op de verduurzaming van onder andere energie, woningen en mobiliteit. Voor de verduurzaming van de gebouwde omgeving willen we gezamenlijk optrekken met deze bestaande lokale kracht en zetten we in op de uitbreiding of versterking hiervan.

4.2.5.4. *Gemeente als voorbeeld*

Aan de hand van onze eigen ambitie pakken we een rol in het bereiken van particuliere woningeigenaren, bedrijven en organisaties om daarmee het toepassen van duurzame maatregelen te stimuleren. Gericht op het eigen gemeentelijk vastgoed dienen we zelf het goede voorbeeld te geven. Hierbij gaat het om het maken van realistische en verantwoordelijke keuzes en om het laten zien van de gevolgen van de gemaakte keuzes.

4.2.5.5. *Kennis delen*

De gemeente Tynaarlo neemt een stimulerende en faciliterende rol in, waarbij inwoners, bedrijven en organisaties worden ondersteund bij het verduurzamen van woningen en gebouwen.

4.2.6. Programma tot 2030

Om invulling te geven aan onze ambities tot 2030, voeren we in de komende jaren onderstaande activiteiten uit.

Wat	Wanneer				Wie													
	2020	2022	2026	2030	Rijksoverheid	Provincie Drenthe	Gemeente	Waterschappen	Netbeheerder	Individuele inwoners	Dorpsbelangen/raden	Inwonersinitiatieven	Woningcorporaties	Maatschappelijke organisaties	Bedrijven	Belangenorganisaties	Vereniging/stichtingen	Onderwijs
Beleidsontwikkeling																		
Opstellen transitievisie warmte																		
Opstellen wijkuitvoeringsplannen																		
Actualisatie transitievisie warmte																		
Transitievisie en uitvoering koppelen met Omgevingswet																		
Samenwerkingsverbanden																		
Expeditie Energieneutraal wonen in Drenthe																		
Onderzoeken projectmogelijkheden i.s.m. bedrijven/organisaties																		
Uitvoeren verduurzaming maatschappelijk vastgoed																		
Lokale kracht																		
Startsubsidie duurzame inwonersinitiatieven																		
Stimuleren en ondersteunen duurzame inwonersinitiatieven																		
Stimuleren verduurzaming ondernemers																		
Gemeente als voorbeeld																		
Vaststellen meerjaren duurzaamheidsplanning gebouwen																		
Uitvoering meerjaren duurzaamheidsplanning gebouwen																		
Opstellen voorlichtingscampagne energiegedrag																		
Uitvoering voorlichtingscampagne energiegedrag																		
Kennis delen																		
Informeren en adviseren inwoners, via het energieloket of equivalent																		
Voorlichtingscampagnes bewoners																		
Voorlichtingscampagnes bedrijven																		
Verkenning energieadviezen en/of subsidies																		
Voorlichting gebruikers maatschappelijk vastgoed / scholen																		

4.2.7. Monitoring

Ambitie	Monitoring
In 2030 zijn de eerste wijken binnen gemeente Tynaarlo verduurzaamd en van het aardgas af.	- Monitoring voortgang via transitievisie warmte (2021 en actualisatie iedere 5 jaar) - Monitoring CO2 woningen via Klimaatmonitor en Gemeentelijke Duurzaamheidsindex (CO2 woningen)
In 2030 voldoet het commercieel en maatschappelijk vastgoed in de gemeente Tynaarlo aan de landelijke energieprestatiedoelen en zijn diverse gebouwen in Tynaarlo van het aardgas af.	Monitoring voortgang via: - vierjaarlijkse rapportages op concern- of portefeuilleniveau (landelijke wettelijke verplichting voor grote gebouweigenaren) - informatieplicht i.h.k.v. de Wet milieubeheer - transitievisie warmte - Klimaatmonitor en Gemeentelijke Duurzaamheidsindex (CO2 bedrijven)

4.2.8. Uitvoeringsprogramma 2020-2022

Voor de transformatie in de gebouwde omgeving richten we ons in het programma duurzaamheid op de onderdelen beleid, woningen, vastgoed bedrijven/organisaties, eigen gemeentelijk vastgoed en overig maatschappelijk vastgoed.

4.2.8.1. *Beleid*

Gericht op het beleid rondom de warmtetransitie staan voor de periode 2020-2022 de uitvoering van de volgende beleidsonderdelen centraal:

- Opstellen transitievisie warmte (2020-2021). Een concept transitievisie warmte wordt opgesteld met behulp van de sprintsessie, aangeboden vanuit 'Expeditie energieneutraal wonen' in het eerste kwartaal van 2020. Na de sprintsessie wordt de concept transitievisie warmte uitgewerkt tot een definitieve visie.
- Opstellen wijkuitvoeringsplannen (2021-2022)
- Transitievisie en uitvoering koppelen met de Omgevingswet (2020-2022)

4.2.8.2. *Woningen*

Voor het onderdeel woningen ligt de focus in de periode 2020-2022 op:

- Het informeren van inwoners over de warmtetransitie en onafhankelijk adviseren van inwoners bij vragen over energiemaatregelen en/of subsidies via een energieloket. De afgelopen jaren is dit vorm gegeven via het Drents Energieloket.
- Het voorlichten van inwoners over de warmtetransitie en eigen handelingsperspectief. Dit kan bijvoorbeeld via energiecampagnes vanuit het energieloket of campagnes als de Duurzame Huizenroute. Daarnaast zijn er vanuit het Drents Energieloket energiecoaches opgeleid die nu vanuit de lokale energiecoöperatie actief zijn.
- Verkennen inzet energiecoaches voor huishoudens met lage inkomens. In 2020 worden de mogelijkheden verkend om energiecoaches in te zetten voor huishoudens met lage inkomens, ten behoeve van energiebesparing en daarmee geldbesparing.

- Het ondersteunen van acties van lokale bewonersinitiatieven, praktisch of financieel.
- Het ondersteunen van pilotprojecten in de gebouwde omgeving, praktisch of financieel. In 2019 is financiële ondersteuning geboden aan een pilotproject voor Buurtteam De Fledders, gericht op het verduurzamen van de straat de Kerspel. Dit project loopt minimaal door tot 2021.
- Het maken van jaarlijkse prestatieafspraken over sociale huisvesting, waarin thema's als duurzaamheid en betaalbaarheid worden meegenomen.

4.2.8.3. *Vastgoed bedrijven/organisaties*

Voor het onderdeel bedrijven ligt de focus in de periode 2020-2022 op:

- Het voorlichten van bedrijven/organisaties over de warmtetransitie, wettelijke verplichtingen en eigen handelingsperspectief.
- Gericht op het voorlichten van bedrijven/organisaties loopt tot en met mei 2020 het Koploperproject, waar bedrijven worden geïnformeerd over duurzaam ondernemen en het verduurzamen van de bedrijfsvoering.
- Het in gesprek gaan met bedrijven/organisaties m.b.t. energiebesparende en verduurzamingsmaatregelen en wettelijke verplichtingen die hieraan gekoppeld zijn.
- Inzetten voorbeeldfunctie. Als gemeente willen we de successen van reeds duurzame bedrijven/organisaties laten zien zodat bedrijven/organisaties elkaar kunnen stimuleren te verduurzamen.
- In samenwerking met bedrijven/organisaties kan de gemeente mogelijk verduurzamingsprojecten ontwikkelen en uitvoeren. We willen de mogelijkheden hiervoor verkennen.

4.2.8.4. *Eigen gemeentelijk vastgoed*

Voor het onderdeel eigen gemeentelijk vastgoed, ligt de focus in de periode 2020-2022 op:

- Het vaststellen (gepland in 2020) van de meerjaren duurzaamheidsplanning van de gemeentelijke gebouwen en het starten met de uitvoering hiervan.
- Start uitvoering energieneutraal gemeentehuis. Dit project maakt onderdeel van de meerjaren duurzaamheidsplanning van de gemeentelijke gebouwen, maar wordt als separaat project meegenomen gezien er een afwijkende planning en beslissingstraject aan gekoppeld is.
- Nieuwbouw opgave binnensportaccommodaties dorp Zuidlaren. Dit valt onder het project Accommodatie beleid (AB). De norm binnen het Accommodatie beleid is met de bouw van gymzaal Tynaarlo en Sporthallen Groote Veen te Eelde al vastgesteld op energieneutraal en los van het gas.
- Voorlichtingscampagne energiegedrag gebouwgebruikers. Met duurzame aanpassingen in het gemeentelijke gebouw zijn aanpassingen in gedrag van de gebouwgebruikers nodig. Voorlichting hierover is benodigd.

4.2.8.5. *Maatschappelijk vastgoed (niet van gemeente Tynaarlo, n.g.T.)*

Onder de term maatschappelijk vastgoed wordt verstaan maatschappelijk vastgoed niet van de gemeente Tynaarlo (n.g.T.). Hieronder valt ook vastgoed ook door middel van een pachtconstructie geprivatiseerd vastgoed, b.v. scholen, buitensportaccommodaties, buurthuizen etc. Voor het onderdeel maatschappelijk vastgoed, ligt de focus in de periode 2020-2022 op:

- Uitvoering plannen scholen, buitensportaccommodaties en overig maatschappelijk vastgoed en de start uitvoering plannen van de scholen, buitensportaccommodaties en overig maatschappelijk vastgoed in Zuidlaren. Het onderwijs is al in een vergevorderd stadium van plannen maken voor de nieuwbouw en verbouw van hun scholen. Gericht op onder andere de investeringen kunnen duurzaamheidsoverwegingen nog van invloed zijn.
- Voorlichting gebouwbeheerders: Winst is te behalen in het goed voorlichten van gebouwbeheerders op vlak van energiegebruik en toegepaste duurzame maatregelen. Voorlichtingsactiviteiten kunnen hieraan bijdragen.

Wat	Wanneer			Participatie					
	2020	2021	2022	Meeweten	Meepraten	Meedenken	Meebeslissen	Samen doen	Samen financieren
Beleid									
Opstellen en vaststellen transitievisie warmte									
Opstellen wijkuitvoeringsplannen									
Transitievisie en uitvoering borgen in Omgevingswet									
Woningen									
Adviseren en informeren van inwoners via Drents energieloket of equivalent									
Voorlichtingsactiviteiten voor inwoners									
Verkennen inzet energiecoaches (bij huishoudens met lage inkomens)									
Startsubsidie duurzame bewonersinitiatieven									
Ondersteuning acties lokale bewonersinitiatieven									
Ondersteuning pilotprojecten gebouwde omgeving									
Prestatieafspraken sociale huisvesting									
Bedrijven/organisaties									
Voorlichtingsactiviteiten voor bedrijven/organisaties									
Koploperproject (continuering 2019)									
Het in gesprek gaan met bedrijven/organisaties m.b.t. wettelijke verplichtingen op het onderwerp energie									
Voorbeeldfunctie/campagne duurzame bedrijven/organisaties									
Verkennen projectmogelijkheden bij bedrijven/organisaties									
Gemeentelijk vastgoed									
Meerjaren duurzaamheidsplanning gebouwen (MJDP)									
Start uitvoering energieneutraal gemeentehuis									
Nieuwbouw binnensportaccommodaties Zuidlaren									
Voorlichtingscampagne energiegedrag gebouwgebruikers									
Maatschappelijk vastgoed (niet van gemeente Tynaarlo)									
Uitvoering plannen scholen + buitensportacc. + overig maatschappelijk vastgoed Zuidlaren									
Voorlichting gebouwbeheerders									

4.3. Mobiliteit

4.3.1. Ontwikkelingen

De CO₂-uitstoot in Nederland van woon-werk en zakelijk verkeer per auto is groot. Daarnaast vormt mobiliteit of vervoer een heel groot deel van de totale energiebehoefte. In Tynaarlo bedroeg in 2017 het totale energieverbruik 2.690 TJ, waarvan 1025 TJ (38%) betrekking had op de vraag naar vloeibare brandstoffen. Deze brandstoffen worden in de gemeente Tynaarlo uitsluitend door verkeer en vervoer gebruikt en het overgrote deel van deze verbruikte vloeibare brandstoffen is fossiel (995 TJ, >90%).¹⁶

Klimaatakkoord

Het Klimaatakkoord¹⁷ zet voor het onderwerp mobiliteit in op de visie: zorgeloze mobiliteit, voor alles en iedereen in 2050. De term zorgeloos richt zich onder andere op emissievrije mobiliteit, uitstekende bereikbaarheid voor jong, oud, arm en rijk, en optimale doorstroming van mensen en goederen. CO₂-reductie voor mobiliteit zal vooral moeten komen van landelijke maatregelen zoals de inzet op elektrisch rijden, biobrandstoffen, banden-op-spanning en een werkgeversaanpak.

Ontwikkeling elektrisch vervoer

Er wordt ingezet op elektrisch vervoer als nieuwe standaard. Daarom is een sterke uitbreiding van het laadnetwerk nodig. De uitrol daarvan ligt voor een belangrijk deel in handen van gemeenten. In de Nationale Agenda Laadinfrastructuur (NAL)¹⁸, onderdeel van het Klimaatakkoord, is afgesproken dat alle Nederlandse gemeenten eind 2020 een integrale visie op laadinfrastructuur en het plaatsingsbeleid voor laadinfrastructuur vastgesteld hebben.

Dit jaar is de verkoop van de elektrische auto voor het eerst groter dan die van dieselauto's. De cijfers in de Klimaatmonitor laten een stijgende lijn zien en er wordt richting 2025 een exponentiele groei verwacht volgens het Nationaal Kennisplatform Laadinfrastructuur. Door het aanbieden van een goede infrastructuur, juist ook in de plattelandsgemeente als Tynaarlo, stimuleren we het gebruik van duurzame brandstoffen en elektrisch personenvervoer.

Openbaar vervoer

In 2030 zullen nieuwe personenauto's 100 procent emissieloos zijn. Dat geldt ook voor alle OV-bussen. Samen met het OV-bureau en de provincies werken we mee aan verduurzaming van het openbaar vervoer met bijvoorbeeld waterstofbussen. Om ambities te bereiken worden de voorzieningen voor duurzame auto's, deelauto's, fietsen en het openbaar vervoer de komende jaren aanzienlijk verbeterd.

Regionale ontwikkelingen

De mobiliteit in Groningen en Drenthe verandert de komende jaren flink. We zien het succes van de e-bike, de introductie van publiek vervoer, de opkomst van autonome voertuigen en de verdere digitalisering van de maatschappij. In de toekomst zal steeds meer 'passend' vervoer worden gevraagd en aangeboden. Dit betekent: (deel)auto, (deel)fiets, taxi en/of bus. Reizen gebeurt alleen of met meerdere personen en kan gecombineerd worden met afhaalpunten voor bijvoorbeeld pakketjes, boodschappen of streekproducten. Reist men nu nog vaak rechtstreeks; in de toekomst zal dit meer via

¹⁶ Bosch & Van Rijn: Nulmeting en potentiële studie hernieuwbare energie in Gemeente Tynaarlo (2019).

¹⁷ Rijksoverheid Nederland (2019). Klimaatakkoord.

¹⁸ Rijksoverheid Nederland (2019). Nationale Agenda Laadinfrastructuur.

overstaplocaties gaan waar men overstapt tussen de ‘passende’ vervoersmiddelen. Deze overstap wordt dus essentieel om reizigers goed te bedienen.

Het fietsnetwerk in de regio Groningen/Assen zal versterkt blijven worden omwille van de bereikbaarheid van de steden. De eerste doorfietsroute in Tynaarlo wordt nu gerealiseerd. Het is een fietspad met weinig of geen verkeerslichten en waar je zoveel mogelijk voorrang hebt op kruispunten. De paden zijn breed en comfortabel, worden goed onderhouden en in de winter hebben de paden prioriteit als er gestrooid wordt. Ook het stimuleren van e-bikes en speed pedelecs biedt kansen tot verduurzaming.

Voor de komende jaren is het de grote uitdaging om duurzamer te reizen. Als lokale gemeente kunnen we dat stimuleren en faciliteren op verschillende manieren. Daarnaast kijken we met partners concreet naar de logistiek van het elektrisch goederenvervoer richting Groningen.

4.3.2. Beleid

Europees	Landelijk	Provinciaal/regionaal	Lokaal
Europese Energie-Efficiency Richtlijn	Wet Geluidhinder	Provinciaal OV beleid	Duurzaamheidsvisie ‘Dorp van de Toekomst!’
	Klimaatakkoord	Groningen Bereikbaar	Manifest Duurzaam Inkopen (met SDA gemeenten)
	Nationale Agenda Laadinfrastructuur (NAL)	Regiovisie Groningen-Assen	Verkeersbesluiten
	Programma Aanpak Stikstof (in doorontwikkeling)	Green Deal Laadpunten	Verkeers- en vervoersplan
			Fietspadenplan
			Parkeerbeleid

4.3.3. Ambitie

Voor de pijler Mobiliteit zetten we stappen naar snelle verbindingen, fossielvrije brandstoffen en duurzame energiedragers en nieuw materieel. Vanuit het Klimaatakkoord zijn programma’s en beleid voor mobiliteit nog in ontwikkeling. We stellen daarom het volgende voor:

- Het uitvoeren van een nulmeting en analyse in kwartaal 1 van 2020, om te komen tot concrete ambities voor duurzame mobiliteit in 2030. Deze ambities worden daarna vertaald in concrete activiteiten. Dit kunnen ambities zijn, bijvoorbeeld gericht op het privébezit van auto’s en het stimuleren van CO2-reductie woon-werkverkeer bij medewerkers binnen de eigen gemeentelijke organisatie.

Voor het programmaonderdeel 'Gemeente als voorbeeld' stellen we wel de volgende ambitie vast voor 2030:

- *In 2030 wil de gemeente een voorbeeld zijn op gebied van duurzame mobiliteit. Het volledige wagenpark van de gemeente Tynaarlo is fossielvrij in 2030.*

Naast bovenstaande ambitie willen we inzetten op:

- *Het terugdringen van uitstoot bij vervoer door het stimuleren van openbaar vervoer, fietsen en gedeeld vervoer.*
- *Het terugdringen van uitstoot bij vervoer richting de steden Assen en Groningen door de inzet op transferia, doorfietsroutes en alternatieven voor de auto.*

In het programma duurzaamheid wordt de uitstoot van het vliegverkeer van Groningen Airport Eelde buiten beschouwing gelaten.

4.3.4. Communicatie & participatie

Communicatie in deze pijler richt zich vooral op de informeren van inwoners, bedrijven en organisaties over nieuwe vormen van vervoer en het laten meepraten en meedenken over bijvoorbeeld (nieuwe) ruimtelijke ontwerpen gericht op vervoer. Na het formuleren van verdere ambities op gebied van mobiliteit zal de communicatie en participatie rondom de pijler verder worden vormgegeven.

4.3.5. Programmaonderdelen

Gericht op 2030, is de pijler Mobiliteit onderverdeeld in de volgende programmaonderdelen:

4.3.5.1 Beleidsontwikkeling / gemeentelijke plannen

In 2020 zullen we als gemeente een visie laadinfrastructuur en een plaatsingsbeleid voor laadpalen opstellen. De visies geven richting hoe we de infrastructuur zo goed mogelijk kunnen neerzetten voor duurzaam vervoer.

4.3.5.2 Samenwerkingsverbanden

Samen met Provincie Drenthe, Provincie Groningen, de Fietsersbond, Veilig Verkeer Nederland, ANWB, het OVbureau, Qbuzz, Recreatieschap Drenthe richt Tynaarlo zich op het verbeteren van de infrastructuur voor verduurzaming van het vervoer.

Uiteindelijk is iedereen afhankelijk van vervoer voor voorzieningen, onderwijs, werk, boodschappen. Samen met scholen en onderwijsinstellingen, ontwikkelen we projecten of acties voor inwoners.

4.3.5.3 Lokale kracht

Tynaarlo wordt gekenmerkt door sterke gemeenschappen. De lokale energievoorziening en andere bewonersinitiatieven geven al een extra boost aan projecten die zich richten op de verduurzaming van onder andere energie, woningen en mobiliteit. Voor de verduurzaming van de mobiliteit willen we gezamenlijk optrekken met deze bestaande lokale kracht en zetten we in op de uitbreiding of versterking hiervan.

4.3.5.4. Gemeente als voorbeeld

Vanuit onze eigen ambitie zetten we in op het bereiken van 100% fossielvrij vervoer. De raad gaf in 2019 al via een motie aan te willen werken aan de verduurzaming van het wagenpark en het gebruik van duurzamere brandstoffen voor de voertuigen van gemeentewerken. Dit kunnen we uitbreiden naar dienstwagens en het personeelsbeleid. Hierbij gaat het om het maken van realistische en verantwoordelijke keuzes en om het inzichtelijk maken van de gevolgen van gemaakte keuzes. In 2022 dient een plan ontwikkeld te zijn hoe we een fossielvrij wagenpark in 2030 kunnen bereiken.

4.3.5.5. Kennis delen

De gemeente Tynaarlo neemt een stimulerende en faciliterende rol in, waarbij inwoners, bedrijven en organisaties worden ondersteund bij het verduurzamen van hun vervoer.

4.3.6. Programma tot 2030

Om invulling te geven aan onze ambities tot 2030, voeren we in de komende jaren onderstaande activiteiten uit. De uit te voeren nulmeting en analyse duurzame mobiliteit Tynaarlo in Q1 2020 zullen mogelijk extra activiteiten voor 2020-2030 met zich meebrengen.

Wat	Wanneer				Wie												
	2020	2022	2026	2030	Rijksoverheid	Provincie Drenthe/Groningen	Gemeente	Netbeheerder	Ovbureau	Individuele inwoners	Dorpsbelangen/raden	Inwonersinitiatieven	Maatschappelijke organisaties	Bedrijven	Belangenorganisaties	Verenigingen/stichtingen	Onderwijs
Beleidsontwikkeling																	
Visie laadinfrastructuur																	
Plaatsingsbeleid publieke laadinfrastructuur																	
Samenwerkingsverbanden																	
Green Deal 1000 laadpalen voor Groningen/Drenthe																	
OV concessie																	
Onderzoeken projectmogelijkheden/activiteiten																	
Meedenken ontwikkelen (mini) HUBs voor Tynaarlo																	
Lokale kracht																	
Startsubsidies lokale bewonersinitiatieven bereikbaarheid																	
Stimuleren en ondersteunen duurzame inwonersinitiatieven																	
Gemeente als voorbeeld																	
Plan verduurzamen wagenpark ontwikkelen en vaststellen																	
Uitvoeren plan verduurzamen wagenpark																	
Voorlichtingscampagne personeel duurzame mobiliteit																	
Kennis delen																	
Voorlichtingscampagnes inwoners																	
Voorlichtingscampagnes bedrijven/organisaties																	
Educatie op scholen																	

4.3.7. Monitoring

Ambitie	Monitoring
In 2030 wil de gemeente voorbeeld zijn op gebied van duurzame mobiliteit. Het volledige wagenpark van de gemeente Tynaarlo is fossielvrij in 2030.	Via te ontwikkelen plan verduurzamen wagenpark gemeente Tynaarlo (gereed in 2022) en de hieraan te koppelen jaarlijkse rapportage.
Verbruik fossiele brandstoffen	Klimaatmonitor
Overige ambities (te formuleren n.a.v. nulmeting + analyse duurzame mobiliteit in 2020)	n.t.b.

4.3.8. Uitvoeringsprogramma 2020-2022

Voor de verduurzaming van de mobiliteit en het terugdringen van de fossiele brandstoffen richten we ons in het programma duurzaamheid op de onderdelen beleid, structuur/maatregelen/projecten, auto, OV, fietsen en mobiliteit integraal.

4.3.8.1. *Beleid*

Gericht op het beleid rondom duurzame mobiliteit staan voor de periode 2020-2022 de uitvoering van de volgende beleidsonderdelen centraal:

- Visie laadinfrastructuur
- Plaatsingsbeleid laadpalen
- Nulmeting en analyse duurzame mobiliteit Tynaarlo t.b.v. opstellen concrete ambities voor 2030 en gekoppelde activiteiten. Dit kunnen bijvoorbeeld concrete ambities zijn op gebied van privébezit van auto's, veilige en comfortabele doorstroming van langzaam verkeer (fietsers en voetgangers) en stimuleren van woon-werkverkeer bij medewerkers binnen de eigen gemeentelijke organisatie.
- Herijking fietspaden-, wegen- en knelpuntenplan welke richting geeft aan het verbeteren van de structuren in de gemeente.

4.3.8.2. *Structuur/maatregelen/projecten*

Voor het onderdeel structuur/maatregelen/projecten is nu in het uitvoeringsprogramma van 2020-2022 meegenomen:

- Het verbeteren van de structuur leidt tot omleggen van busverbindingen. Daarmee verbetert de OV-structuur en biedt het een stimulans de bus te gebruiken.
- Project transferium de Punt. In regioverband wordt steeds gekeken naar de bereikbaarheid van de regio Groningen-Assen. Als tussenliggende gemeente hebben we daarin een rol te vervullen.
- Ontwikkeling HUB's. Een hub is niet zomaar een knooppunt. De nadruk ligt op beleving en het koppelen van voorzieningen. Een hub kan uitgroeien tot een sociaaleconomisch knooppunt van het dorp, de wijk of de regio. In Tynaarlo rollen we meerdere mini-HUB's uit, de eerste daarvan bij Visio De Brink. Ook in Westlaren wordt een mini-HUB gerealiseerd.

4.3.8.3. *Auto*

Voor het onderdeel auto is nu in het uitvoeringsprogramma van 2020-2022 meegenomen:

- Ondersteunen project deelauto (2020)

4.3.8.4. *OV*

Voor het onderdeel OV is nu in het uitvoeringsprogramma van 2020-2022 meegenomen:

- OV-concessie: In 2020 start de nieuwe concessie voor het busvervoer in Groningen en Drenthe. Het openbaar busvervoer in Groningen en Drenthe is vanaf december 2019 bijna geheel emissievrij. Tot 2030 wordt het busvervoer verder aangepast totdat deze 100% emissievrij is.

4.3.8.5. *Fietsen*

Voor het onderdeel Fietsen is nu in het uitvoeringsprogramma van 2020-2022 meegenomen:

- Doorfietsroutes

4.3.8.6. *Gemeentelijk vervoer*

Voor het onderdeel Gemeentelijk vervoer is nu in het uitvoeringsprogramma van 2020-2022 meegenomen:

- Planontwikkeling verduurzamen eigen wagenpark
- Uitvoeren verduurzamen eigen wagenpark

4.3.8.7. *Mobiliteit integraal*

Voor het onderdeel Mobiliteit integraal is nu in het uitvoeringsprogramma van 2020-2022 meegenomen:

- Ondersteunen bewonersinitiatieven
- Fossielvrije weken Noord-Nederland (voorlichtings- en meedoe-campagne)
- Mobiliteitsweek (voorlichtingscampagne)

Wat	Wanneer			Participatie						
	2020	2021	2022	Meeweten	Meepraten	Meedenken	Meedoen	Meebeslissen	Samen doen	Samen financieren
Beleid										
Visie laadinfrastructuur										
Plaatsbeleid laadpalen										
Nulmeting en analyse duurzame mobiliteit Tynaarlo										
Herijking fietspaden-, wegen- en knelpuntenplan										
Structuur/maatregelen/projecten										
Herinrichting Hoofdweg Eelde										
Transferium De Punt										
Verkennen projectmogelijkheden duurzame mobiliteit										
Ontwikkeling HUB's Visio en Westlaren										
Auto										
Stimuleren project deelauto										
OV										
OV-concessie										
Fietsen										
Doorfietsroutes										
Gemeentelijk vervoer										
Planontwikkeling verduurzaming eigen wagenpark										
Uitvoeren plan verduurzaming eigen wagenpark										
Mobiliteit integraal										
Ondersteunen acties bewonersinitiatieven										
Fossilvrije weken Noord-Nederland (voorlichtingscampagne)										
Mobiliteitsweek (voorlichtingscampagne)										

4.4. Circulaire economie

4.4.1. Ontwikkelingen

Het onderwerp circulaire economie staat steeds hoger op de maatschappelijke agenda. Door de groeiende wereldbevolking en welvaart neemt de vraag naar grondstoffen en materialen toe. Maar grondstoffen worden schaars, de hoeveelheid afval neemt toe en ook de uitstoot van CO₂ groeit nog steeds. Daarom is een omslag nodig in de manier waarop met grondstoffen en afval wordt omgegaan. Een transformatie naar een circulaire economie: een systeem dat bedoeld is om herbruikbaarheid van producten en grondstoffen te maximaliseren en waarde vernietiging te minimaliseren. Op dit moment geeft elke gemeente in Nederland naar eigen inzicht invulling aan de ontwikkeling van de circulaire economie. Wel zijn er diverse landelijke, regionale en lokale ontwikkelingen op dit onderwerp.

Rijksprogramma circulaire economie

In 2016 is het Rijksbrede programma circulaire economie¹⁹ verschenen, met als titel: 'Nederland circulair in 2050.' In het programma staat de Rijksambitie voor 2030 beschreven: 50% minder gebruik van primaire grondstoffen (mineraal, fossiel en metalen). In het programma zijn vijf transitieagenda's opgesteld om in 2050 tot een circulaire economie te komen:

- Biomassa en voedsel
- Bouwen
- Consumptiegoederen
- Kunststoffen
- Maakindustrie

Opvolgend op het Rijksbrede programma is het Grondstoffenakkoord (2017)²⁰ gesloten door meer dan 400 bedrijven, NGO's financiële instellingen, kennisinstituten, overheden en andere organisaties. Daarnaast zijn de 5 transitieagenda's van het Rijksbrede programma circulaire economie vertaald naar concrete acties en projecten in het Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie 2019-2023²¹.

Regionaal- Grondstoffenanalyse en Roadmap Circulaire Economie

De drie noordelijke provincies Drenthe, Groningen en Friesland besloten nauwer samen te werken op gebied van circulaire economie en hebben een noordelijke grondstofstromenanalyse laten uitvoeren. Via deze analyse zijn de grondstofstromen in kaart gebracht met als doel de circulaire kansen te identificeren voor spelers in een aantal belangrijke clusters: landbouw, bouwnijverheid, afvalverwerking en chemie.

De provincie Drenthe ziet veel kansen in de transitie naar een circulaire economie en heeft daarom ook een roadmap²² ontwikkeld. De ambitie is om in 2050 circulair te zijn. Centraal in de roadmap staat samenwerking met onder andere Drentse bedrijven en ondernemers (klein en groot), onderwijs- en kennisinstellingen en andere overheden, om circulaire initiatieven te ontplooiën. Daarnaast zet de provincie in op het faciliteren van circulair ondernemen, samen met het Noordelijk Innovatielab Circulaire Economie (N.I.C.E.). N.I.C.E. is een samenwerkingsverband tussen ondernemers,

¹⁹ Rijksoverheid Nederland (2016). *Nederland circulair in 2050*.

²⁰ Rijksoverheid Nederland en partners (2017). *Grondstoffenakkoord*.

²¹ Rijksoverheid Nederland (2019). *Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie 2019-2023*.

²² Provincie Drenthe (2018). *Roadmap Circulair Drenthe 2050*.

onderwijsinstellingen, provincie Drenthe en gemeenten, om vraagstukken in Noord-Nederland gezamenlijk aan te pakken en door studenten van het MBO en HBO te laten oplossen.

Drenthe Bouwt Circulair

Drenthe Bouwt Circulair²³ is een regionale aanpak om breed kennis en ervaringen te delen over circulair bouwen via een groeiend aantal projecten. De lat ligt bij de circulaire aanpak aanmerkelijk hoger dan energieneutraal of aardgasloos bouwen zoals bij pijler 2 Woningen en gebouwen.

Van afval naar grondstof (VANG Huishoudelijk afval)

Voor het afval hebben we een wettelijke taak. Het programma VANG - Huishoudelijk afval²⁴, helpt gemeenten de nodige stappen te zetten naar een circulaire economie. De ambitie is om in 2020 in Nederland 75% van het huishoudenslijf afval te scheiden zodat het gerecycled kan worden. Landelijk wil de overheid het restafval in 2020 teruggebracht hebben naar 100 kilo per persoon. In 2025 moet dit op 30 kilo per persoon zitten.

4.4.2. Beleid

Landelijk	Provinciaal/regionaal	Lokaal
Klimaatakkoord	Roadmap Circulaire Economie	Duurzaamheidsvisie 'Dorp van de Toekomst!' gemeente Tynaarlo
Rijksprogramma circulaire economie 'Nederland circulair in 2050'		Kaders afval 2017-2020
Milieuwetgeving		Manifest Duurzaam Inkopen (met SDA gemeenten)
Het Landelijk afvalbeheerplan (LAP)		
Programma VANG - Huishoudelijk afvalprogramma Kunststof Verpakkingsafval als Grondstof		
Programma Learning Center Kunststof Verpakkingsafval		
Programma VANG Buitenhuis		

4.4.3. Ambitie

Er zijn volop ontwikkelingen gaande binnen verschillende onderwerpen gericht op de transformatie naar een circulaire economie (zoals biomassa, voedsel, bouwen en kunststoffen). Dit maakt dat het voor 2030

²³ *Drenthe bouwt circulair*, www.nmfdrenthe.nl/wij-werken-aan/circulair-drenthe/drenthe-bouwt-circulair

²⁴ VNG, Rijkswaterstaat, NVRD. *Programma VANG – Huishoudelijk afval*, www.vang-hha.nl/programma

(nog) niet mogelijk is om specifiek voor Tynaarlo op diverse onderwerpen concrete circulaire ambities te formuleren.

Gemeente Tynaarlo zal zich naar verwachting committeren aan landelijke en provinciale duurzaamheidsdoelstellingen die nog in ontwikkeling zijn. Het gaat dan om doelstellingen met betrekking tot afval, milieuvriendelijke voedselconsumptie en –productie, circulair bouwen en circulair ondernemen. Daarnaast willen we via inwoners, bedrijven, (maatschappelijke) organisaties en regionale partners kansen op gebied van circulaire economie verkennen en waar mogelijk aangrijpen.

We stellen in eerste instantie de volgende ambities vast:

- *In 2030 hebben minimaal 4 projecten of experimenten omtrent circulair bouwen plaatsgevonden binnen gemeente Tynaarlo.*
- *In 2030 staat bij gemeente Tynaarlo circulair inkopen centraal bij de aanschaf van producten of materialen.*

Voor de periode tot 2030 is voor de pijler Circulaire economie het volgende subdoel vast te stellen:

- In 2020 is het restafval in gemeente Tynaarlo teruggebracht naar maximaal 100 kilo per persoon. In gemeente Tynaarlo is sprake van een relatief hoog percentage voor afvalscheiding. In 2018 zaten in Drenthe en Groningen alleen de gemeenten Tynaarlo (116,6 kilo) en Oldambt (115,7 kilo) in de buurt van 100 kilo. Nog beter dan afval scheiden, is het voorkomen van afval. Ook daar zal op moeten worden ingezet.

4.4.4. Communicatie en participatie

Communicatie in deze pijler richt zich vooral op het informeren van inwoners, bedrijven en organisaties over de ontwikkelingen en mogelijkheden op gebied van circulaire economie. Als het gaat om afval scheiden en afvalreductie is communicatie er ook op gericht om mensen bewust te maken van gedrag. Gericht op participatie willen we samen met inwoners, ondernemers en organisaties ten behoeve van korte ketens, de lokale economie en bedrijvigheid stimuleren. Bijvoorbeeld door in te zetten op lokale voedselproductie, streekeigen producten in moestuinen en buurttuinen en activiteiten gericht op hergebruik van consumptiegoederen via kringloopwinkels, repaircafés en ruilkringen.

4.4.5. Programmaonderdelen

Gericht op 2030, is de pijler Circulaire Economie onderverdeeld in de volgende programmaonderdelen:

4.4.5.1. Beleidsontwikkeling / gemeentelijke plannen

Op dit moment geeft elke gemeente in Nederland naar eigen inzicht invulling aan de ontwikkeling van de circulaire economie. Vanuit het Rijk en provincie zijn beleid en programma's voor circulaire economie volop in ontwikkeling. Deze zijn gericht op bijvoorbeeld het circulair ontwerpen van producten, circulair inkopen en het omzetten van knellende wet- en regelgeving naar stimulerende wet- en regelgeving. We zullen de ontwikkelingen monitoren en waar nodig landelijke wet- en regelgeving in gemeente Tynaarlo integreren.

4.4.5.2. Samenwerkingsverbanden

Via samenwerkingsverbanden willen we de kennis over circulaire economie vergroten. Samen met bijvoorbeeld andere overheden, belangenorganisaties, kennisinstellingen, vastgoedeigenaren en inwoners zullen we onderzoeken of en waar we gezamenlijk circulaire projecten kunnen vormgeven.

4.4.5.3. Lokale kracht

Tynaarlo wordt gekenmerkt door sterke gemeenschappen. De lokale bewonersinitiatieven, specifiek op voedsel gericht, geven reeds een extra boost aan projecten die zich richten op de versterking van lokale ketens en de verduurzaming van de voedselvoorziening. We willen samen optrekken met deze bestaande lokale kracht en zetten we in op de uitbreiding of versterking hiervan.

4.4.5.4. Gemeente als voorbeeld

We pakken een rol in het bereiken van particuliere woningeigenaren en bedrijven/organisaties, om circulaire maatregelen te stimuleren. We dienen zelf het goede voorbeeld te geven gericht op bijvoorbeeld afvalscheiding en circulaire inkoop. Gericht op inkoop heeft gemeente Tynaarlo zich al gecommitteerd aan het Manifest Verantwoord Inkopen. We zullen de uitvoering hiervan borgen en verkennen hoe we dit verder kunnen uitbouwen naar circulair inkopen.

4.4.5.5. Kennis delen

De interesse in het onderwerp circulaire economie groeit. Het begrip circulaire economie wordt steeds meer gebruikt, maar kennisdeling met betrekking tot dit onderwerp is benodigd. De gemeente Tynaarlo neemt hier een stimulerende en faciliterende rol in, waarbij inwoners en bedrijven worden ondersteund bij activiteiten en initiatieven op gebied van circulaire economie.

4.4.6. Programma tot 2030

Om invulling te geven aan onze ambities tot 2030, voeren we in de komende jaren onderstaande activiteiten uit.

Wat	Wanneer				Wie												
	2020	2022	2026	2030	Rijksoverheid	Provincie Drenthe/Groningen	Gemeente	Waterschappen	Kennisinstellingen	Individuele inwoners	Dorpsbelangen/raden	Inwonersinitiatieven	Maatschappelijke organisaties	Bedrijven	Belangenorganisaties	Verenigingen/stichtingen	Onderwijs
Beleidsontwikkeling / gemeentelijke plannen																	
Monitoren en waar nodig integreren landelijke wet- en regelgeving																	
Samenwerkingsverbanden																	
Onderzoeken projectmogelijkheden i.s.m. bedrijven/organisaties																	
Onderzoeken projectmogelijkheden circulair bouwen																	
Lokale kracht																	
Voortzetting startsubsidie duurzame inwonersinitiatieven																	
Stimuleren en ondersteunen duurzame inwonersinitiatieven																	
Stimuleren verduurzaming ondernemers																	
Gemeente als voorbeeld																	
Onderzoeken mogelijkheden voor circulaire inkoop																	
Opstellen en uitvoeren activiteiten circulaire inkoop																	
Onderzoeken overige mogelijkheden integratie circulaire economie																	
Kennis delen																	
Voorlichtingscampagnes inwoners																	
Voorlichtingscampagnes bedrijven/organisaties																	
Educatie op scholen																	

4.4.7. Monitoring

Ambitie	Monitoring
In 2030 hebben minimaal 4 projecten of experimenten omtrent circulair bouwen plaatsgevonden binnen gemeente Tynaarlo.	Via jaarlijkse rapportage/verantwoording programma duurzaamheid.
In 2030 staat bij gemeente Tynaarlo circulair inkopen centraal bij de aanschaf van producten of materialen.	Via jaarlijkse rapportage/verantwoording programma duurzaamheid.
Overige ambities (te formuleren n.a.v. landelijke en regionale ontwikkelingen)	n.t.b.

4.4.8. Uitvoeringsprogramma

Om een circulaire economie te stimuleren, richten we ons in de periode van 2020-2022 op de volgende onderdelen: afval, circulaire gebiedsontwikkeling, voedselconsumptie en –productie, circulair bouwen en circulair ondernemen.

4.4.8.1 Afval

Gericht op afval staan voor de periode 2020-2022 de uitvoering van de volgende activiteiten centraal:

- Het voorlichten en stimuleren van inwoners gericht op afvalscheiding.
- Het ondersteunen van activiteiten van lokale initiatieven gericht op afvalvermindering en/of afvalscheiding, praktisch of financieel.
- Het verkennen van mogelijkheden voor aparte inzamelen van luiers en incontinentiemateriaal.

4.4.8.2 Circulaire gebiedsontwikkeling

Gericht op circulaire gebiedsontwikkeling staan voor de periode 2020-2022 de uitvoering van de volgende activiteiten centraal:

- De gemeente wil de mogelijkheden verkennen om initiatieven vanuit bedrijven/organisaties/initiatieven gericht op circulaire gebiedsontwikkeling te ondersteunen. Mogelijk kunnen er ook gezamenlijk projecten worden ontplooid.

4.4.8.3 Lokale voedselconsumptie en -productie

Gericht op lokale voedselconsumptie en -productie staan voor de periode 2020-2022 de uitvoering van de volgende activiteiten centraal:

- Het ondersteunen van activiteiten van lokale bewonersinitiatieven, praktisch of financieel.

4.4.8.4 Circulair bouwen

Gericht op circulair bouwen staan voor de periode 2020-2022 de uitvoering van de volgende activiteiten centraal:

- Voorlichten inwoners, bedrijven, organisaties over de mogelijkheden van circulair bouwen.
- Verkennen projectmogelijkheden circulair bouwen in gemeente Tynaarlo, i.s.m. onder andere bedrijven, organisaties, inwoners, kennisinstellingen.

4.4.8.5 Circulair ondernemen

Gericht op circulair ondernemen staan voor de periode 2020-2022 de uitvoering van de volgende activiteiten centraal:

- Het voorlichten van bedrijven/organisaties over circulaire economie en eigen handelingsperspectief.
- Inzetten voorbeeldfunctie. Als gemeente willen we successen van bedrijven/organisaties op gebied van circulaire economie vieren, met als doel bedrijven/organisaties elkaar te stimuleren circulair te ondernemen.

Wat	Wanneer			Participatie						
	2020	2021	2022	Meeweten	Meepraten	Meedenken	Meedoen	Meebeslissen	Samen doen	Samen financieren
Afval										
Voorlichtingsactiviteiten voor inwoners										
Ondersteuning acties lokale initiatieven afvalvermindering / -scheiding										
Verkennen mogelijkheden aparte inzameling luiers +incontinentiemateriaal										
Circulaire gebiedsontwikkeling										
Verkennen projectmogelijkheden bij bedrijven/organisaties										
Lokale voedselconsumptie en -productie										
Ondersteuning acties lokale initiatieven lokale voedselketen										
Circulair bouwen										
Voorlichtingsactiviteiten inwoners, bedrijven, organisaties m.b.t. circulair bouwen										
Verkennen projectmogelijkheden circulair bouwen bij inwoners/bedrijven/organisaties										
Circulair ondernemen										
Voorlichtingsactiviteiten bedrijven, organisaties m.b.t. circulair ondernemen										
Voorbeeldfunctie/campagne circulaire bedrijven/organisaties										
Verkennen projectmogelijkheden bij bedrijven/organisaties										

4.5. Natuur en Milieu

4.5.1. Ontwikkelingen

In de pijler Natuur en milieu van de duurzaamheidsvisie komen de onderwerpen bodem, lucht, water, natuur en biodiversiteit samen. Een brede pijler, waarin landelijk, regionaal en lokaal veel ontwikkelingen zijn. Binnen het programma duurzaamheid kiezen we voor een focus op de onderwerpen klimaatadaptatie en biodiversiteit. Dit betekent niet dat we de andere onderwerpen uit het oog verliezen.

Overheidsbeleid

De onderwerpen die vallen onder de pijler 'Natuur en milieu' staan volop in de belangstelling. Op alle overheidsniveaus worden rapporten opgesteld en visies en plannen ontwikkeld om duurzame stappen te zetten. Zoals de in 2018 verschenen kabinetsvisie 'Landbouw, Natuur en Voedsel: Waardevol en Verbonden'²⁵ gepresenteerd door minister Schouten, omtrent het versterken van de biodiversiteit. En denk aan het in 2019 verschenen adviesrapport 'Niet alles kan'²⁶, over de stikstofproblematiek.

Deltaplan

Het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie²⁷ is een gezamenlijk plan van gemeenten, waterschappen, provincies en het Rijk om Nederland in 2050 klimaatbestendig en waterrobuust te laten zijn. Het veranderende klimaat zorgt voor meer en grotere weerextremen, zoals perioden van droogte, hittegolven, heftige regenval en overstromingen. Om deze reden zijn extra weerbaarheidsmaatregelen van belang. Met het ondertekende Bestuursakkoord Klimaatadaptatie²⁸ in 2018 is een impuls aan het Deltaplan Ruimtelijke adaptatie gegeven, waaruit ook concrete opgaves voor gemeente Tynaarlo uit voortvloeien.

Overige landelijke samenwerkingsplannen

Niet alleen op overheidsniveau worden natuur- en milieuplannen gemaakt. Steeds vaker slaan overheden, (maatschappelijke) organisaties en bedrijven de handen ineen om samenwerkingsplannen op te stellen, waarin zij op hun eigen manier vorm geven aan de gezamenlijke opgave. Een voorbeeld van zo'n deltaplan is het 'Deltaplan Biodiversiteitsherstel'²⁹, opgesteld door boerenorganisaties, ketenpartijen, onderzoekers, natuur- en milieuorganisaties en bedrijven. Een ander voorbeeld is het 'Deltaplan Agrarisch Waterbeheer'³⁰, ontstaan vanuit een samenwerking tussen de samenleving en de overheid. Het 'Deltaplan Agrarisch Waterbeheer' wil de agrarische ondernemers faciliteren en de samenwerking met de waterschappen bevorderen.

Omgevingswet

Op dit moment hebben we nog te maken met verschillende wetten en regelingen op het gebied van ruimtelijke ordening en milieu. Met de Omgevingswet komen alle onderwerpen uit de fysieke leefomgeving bij elkaar. Zo vormt de Omgevingswet het nieuwe wettelijk kader voor onder andere

²⁵ Rijksoverheid Nederland (2018). *Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: Waardevol en Verbonden*.

²⁶ Rijksoverheid Nederland (2019). *Niet alles kan*.

²⁷ Rijksoverheid Nederland en partners (2018). *Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie*.

²⁸ Rijksoverheid Nederland, Provincies, Gemeenten, Waterschappen (2018). *Bestuursakkoord Klimaatadaptatie*.

²⁹ Agrifirm, BoerenNatuur en meer (2018). *Deltaplan Biodiversiteitsherstel*.

³⁰ LTO Nederland, *Deltaplan Agrarisch Waterbeheer*, www.agrarischwaterbeheer.nl.

bodem, geluid, lucht, milieu, waterbeheer, ruimtelijke ordening, natuur en cultureel erfgoed. De Omgevingswet schrijft voor dat elke gemeente een eigen omgevingsvisie en omgevingsplan heeft. De omgevingsvisie van Tynaarlo gaat over de toekomst van onze woon- en leefomgeving en over onderwerpen die daarop van invloed zijn zoals wonen, vervoer water, milieu, landbouw en duurzaamheid. Na het opstellen van de omgevingsvisie wordt het omgevingsplan opgesteld. Dit plan geeft invulling aan de maatschappelijke opgaven uit de gemeentelijke omgevingsvisie.

4.5.2. Beleid

Europees	Landelijk	Provinciaal/regionaal	Lokaal
Europese Kaderrichtlijn Water	Klimaatakkoord	Samenwerkingsovereenkomst en uitvoeringsprogramma: Water Keten Groningen Drenthe (WKGD)	Duurzaamheidsvisie 'Dorp van de Toekomst!'
Gemeenschappelijk landbouwbeleid (pijler II)	Bestuursakkoord klimaatadaptatie - Deltaprogramma 2019 Klimaatadaptatie - Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie (DPRA)	Programma Natuurlijk Platteland 2016 – 2027	Landschapsontwikkelingsplan (LOP)
	Landelijk Bestuursakkoord Water (BAW)	Natuurvisie 2040 – Gastvrije natuur	Gemeentelijk Rioleringsplan
	Deltaplan biodiversiteit	Grondbeleid volgens provincie Drenthe 2016-2027	Regenwaterstructuurplan
	Deltaplan Agrarisch Waterbeheer	Uitvoeringskader Grond	Omgevingsvisie gemeente Tynaarlo (in ontwikkeling)
	Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: Waardevol en Verbonden		
	Programma Aanpak Stikstof (in ontwikkeling)		
	Bestuursakkoord Waterkwaliteit (in ontwikkeling)		

4.5.3. Ambitie

Er zijn volop ontwikkelingen gaande gericht op de onderwerpen uit de pijler Natuur en milieu, zoals:

- De stikstofproblematiek;
- De ontwikkeling van de gemeentelijke omgevingsvisie;

- De uitvoering van de Klimaatstresstest (gereed in 2020);
- De uitvoering van het Provinciale programma Natuurlijk Platteland;
- Het uitvoeringsprogramma Waterketen Groningen en Drenthe (WKGD), te starten in 2020;
- De ontwikkeling van het nieuwe GRP (gepland voor 2020).

Dit maakt dat het voor 2030 niet mogelijk is voor elk onderwerp binnen de pijler Natuur en Milieu een ambitie te formuleren. We stellen in eerste instantie de volgende ambities vast:

- *In 2030 zijn de gronden rondom het gemeentelijk vastgoed van de gemeente Tynaarlo (gedeeltelijk) klimaatadaptief en natuurlijk ingericht;*
- *In 2030 heeft gemeente Tynaarlo in alle dorpen stappen gemaakt op gebied van klimaatadaptatie, en zijn alle nieuwbouwwijken en minimaal vier bestaande wijken klimaatbestendig ingericht;*
- *In 2030 zijn de schoolpleinen van de basisscholen (gedeeltelijk) klimaatadaptief en natuurlijk ingericht;*
- *In 2030 werkt 25% van de agrarische bedrijven planmatig aan verbetering van de biodiversiteit en landschapskwaliteit.*

Naast bovenstaande ambities, zal de gemeente Tynaarlo zich naar verwachting committeren aan de in ontwikkeling zijnde landelijke en provinciale duurzaamheidsdoelstellingen gekoppeld aan de onderwerpen water, lucht, bodem, natuur en biodiversiteit. Plannen, ambities en beleid op gebied van deze onderwerpen uit de fysieke leefomgeving zullen veelal een plek krijgen in de omgevingsvisie en het omgevingsplan van de gemeente Tynaarlo.

4.5.4. Communicatie en participatie

Gericht op communicatie, speelt bij de pijler Natuur en milieu het vergroten van bewustwording en daarmee het informeren van inwoners, bedrijven en (maatschappelijke) organisaties een grote rol. We zullen als gemeente Tynaarlo meer zichtbaar maken wat het nut en gevolgen van gemeentelijke activiteiten zijn, bijvoorbeeld nut en noodzaak van aanpassingen gericht op riolering en natuurlijk bermbeheer. Daarmee kunnen we naar verwachting ook de actiebereidheid onder inwoners, bedrijven en organisaties vergroten.

De participatievormen meeweten, meepraten, meedenken, meebeslissen en samen doen zijn belangrijk. Gericht op klimaatadaptatie en biodiversiteit is samenwerking van groot belang, want het merendeel van de omgeving is in bezit van andere partijen dan de overheid. Er zijn al voorbeelden in onze gemeente waar we dit doen. De inrichting van een gebied als Tusschenwater is daar een voorbeeld van. Het op tijd betrekken van relevante gesprekspartners zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit samen komen. Nieuwbouw maakt bijvoorbeeld mogelijk om direct maatregelen voor klimaatbestendigheid, waterrobuustheid en biodiversiteit toe te passen. Hierbij is het van belang direct bouwers, projectontwikkelaars, terreinbeheerders, grondbezitters en inwoners mee te nemen. Bij bestaande bouw biedt herstructurering kansen. Zo vormt een opengebroken straat een goed moment om, eventueel in samenwerking met inwoners, bedrijven en/of (maatschappelijke) organisaties, ruimtelijke adaptatiemaatregelen te nemen. Ook gericht op het onderwerp klimaatadaptatie zullen bijvoorbeeld risicodialogen worden gevoerd met relevante gesprekspartners om gezamenlijk

klimaatrisico's te identificeren, ambities te bepalen en maatregelen te formuleren die moeten landen in beleid en uitvoering van gemeente Tynaarlo.

4.5.5. Programmaonderdelen

De pijler Natuur en milieu is onderverdeeld in de volgende programmaonderdelen:

4.5.5.1. Beleidsontwikkeling

In 2019 heeft gemeente Tynaarlo een klimaatstresstest uitgevoerd. In 2020 staat het voeren van risicodialogen centraal en het opstellen van een uitvoeringsagenda voor ruimtelijke adaptatie. Doel is om de resultaten van de stresstesten op een goede manier af te stemmen op het watersysteem, ruimtelijk beleid, fysiek en sociaal domein en projecten in de openbare ruimte. Zo komen doelmatigheid, duurzaamheid en integrale afstemming in het ruimtelijk domein samen in de implementatie van klimaatadaptatie en de Omgevingswet (1-1-2021). Twee jaar na inwerking treden van de Omgevingswet is dit programmatisch en organisatorisch geïmplementeerd.

Ook moet de gemeente in 2020 klimaatbestendig en waterrobuust handelen hebben vastgelegd in het beleid. Dit richt zich bijvoorbeeld op het verstrekken van opdrachten in de bouw.

In 2020 gaat de biodiversiteitsvisie ter vaststelling naar de raad, waarin een visie wordt beschreven op bermbeheer en gemeentelijk groenonderhoud.

In 2020 gaat het nieuwe Gemeentelijk Rioleringsplan (GRP) van Tynaarlo ter vaststelling naar de gemeenteraad. Het GRP zal beschrijven hoe de rioleringszorg in de nieuwe planperiode wordt uitgevoerd en welke activiteiten en maatregelen gepland staan gericht op het voorkomen van wateroverlast, het tegengaan van verdroging en het klimaatbestendig houden van het rioolstelsel.

4.5.5.2. Samenwerkingsverbanden

In samenwerking met inwoners, publieke en private partijen zullen ambities en daarmee activiteiten voor de pijler 'Natuur en milieu' worden vormgegeven en/of uitgevoerd. De gemeente Tynaarlo is al betrokken bij diverse samenwerkingsverbanden, waaronder Regionale Waterketen Groningen en Drenthe (RWGD) (water) en Nationaal park Drentse Aa (realisatie natuur- en wateropgaven Programma Natuurlijk Platteland). De RWGD heeft als doel om in 2023 een agenda gereed te hebben voor terugwinning van grondstoffen en circulaire inrichting van de waterketen. Daarnaast heeft de regionale waterketen als doel om in 2025 een helder beeld te hebben van de mogelijkheden van energiebesparing, energie opwekken, hergebruik drink/ industriewater, minimale inzet van chemicaliën, optimale afstemming van milieutechnisch functioneren van riolering in relatie tot afstelling van gemalen en zuiveringen. Dit wordt ook afgestemd binnen de regionale energiestrategie.

De komende jaren is de verwachting dat bestaande samenwerkingsverbanden verder uitgroeien en nieuwe samenwerkingsverbanden zullen ontstaan.

Zo hebben Drentse landbouw- en natuurorganisaties de handen ineen geslagen en samen het actieplan 'Agenda Boer, Burger en Biodiversiteit' opgesteld, met als doel om samen met overheden, waterschappen en andere betrokkenen te werken aan natuurinclusieve landbouw in Drenthe. Daarnaast kennen onderwerpen zoals water, natuur en bodem, een nauwe verbinding met klimaatadaptatie en daarmee met elkaar. Naast gemeentelijk grond zijn er klimaatadaptatieve maatregelen benodigd op

bijvoorbeeld bedrijventerreinen, woningen die in bezit zijn van corporaties, privaat vastgoed, particuliere woningen en de (bijbehorende achter)tuinen. Gezamenlijk zullen partners moeten onderzoeken welke gevolgen van klimaatverandering wel en niet acceptabel zijn.

4.5.5.3. Lokale kracht

De sterke gemeenschappen in gemeente Tynaarlo kunnen een bijdrage leveren aan projecten, maatregelen en activiteiten binnen de pijler Natuur en milieu. Er zijn reeds diverse bewonersinitiatieven actief gericht op onder andere de onderwerpen energie, moestuinen, mobiliteit en tuinieren. We zien de mogelijkheid om met bestaande en nieuwe lokale initiatieven activiteiten rondom natuur en klimaatadaptatie op te zetten.

4.5.5.4. Gemeente als voorbeeld

We dienen zelf het goede voorbeeld te geven door het maken van verantwoordelijke keuzes, bijvoorbeeld gericht op natuurbeheer, het versterken van biodiversiteit en klimaatadaptatie. Van belang is om de omgeving goed te informeren over het hoe en waarom van gemaakte keuzes.

4.5.5.5. Kennis delen

De gemeente Tynaarlo neemt een stimulerende en faciliterende rol in, waarbij inwoners, bedrijven en (maatschappelijke) organisaties worden ondersteund bij het klimaatadaptief maken van hun woning, tuin, onderneming of directe leefomgeving, en het verhogen van de biodiversiteit daarop en/of rondom.

4.5.6. Programma tot 2030

Om invulling te geven aan onze ambities tot 2030, voeren we in de komende jaren onderstaande activiteiten uit.

Wat	Wanneer				Wie														
	2020	2022	2026	2030	Rijksoverheid	Provincie Drenthe	Gemeente	Waterschappen	Drinkwaterbedrijf	Individuele inwoners	Dorpsbelangen/raden	Inwonersinitiatieven	Woningcorporaties	Maatschappelijke organisaties	Bedrijven	Ondernemersverenigingen	Belangenorganisaties	Vereniging/stichtingen	Onderwijs
Beleidsontwikkeling																			
Klimaatadaptatie: stresstest, risicodialogen en uitvoeringsagenda																			
Implementatie klimaatadaptatie koppelen met Omgevingswet																			
Opstellen en uitvoeren Gemeentelijk Rioleringsplan (GRP) 2020-2024																			
Vaststellen biodiversiteitsvisie																			
Samenwerkingsverbanden																			
RWGD: Bijdrage leveren aan onderzoeken/verzamelen/uitwerken ontwikkelingsperspectief duurzame/circulaire waterketen																			
Overlegorgaan Drentsche Aa																			
Ondersteunen en deelname (nieuwe) gebiedssamenwerkingen																			
Lokale kracht																			
inwoners/initiatieven op gebied van klimaatadaptatie en/of biodiversiteit																			
Ondersteunen inwonersinitiatieven ten behoeve van landschapsherstel en																			
Stimuleren maatregelen ondernemers gericht op klimaatadaptatie																			
Gemeente als voorbeeld																			
Uitvoering regenwaterstructuurplan																			
Natuurlijk bermbeheer en groenonderhoud ter bevordering van de biodiversiteit en verhoging van klimaatadaptatie																			
Onderzoeken projectmogelijkheden klimaatadaptatie / biodiversiteit																			
Kennis delen																			
Voorlichtingscampagnes inwoners, bedrijven, onderwijs, overige organisaties																			
inwoners, bedrijven, onderwijs, overige organisaties																			

4.5.7. Monitoring

Ambitie	Monitoring
In 2030 zijn de gronden rondom het gemeentelijk vastgoed van de gemeente Tynaarlo (gedeeltelijk) klimaatadaptief en natuurlijk ingericht;	Via biodiversiteitsvisie (vaststelling in 2020) en uitvoeringsagenda klimaatadaptatie (2020) en de via jaarlijkse rapportage/verantwoording programma duurzaamheid.
In 2030 heeft gemeente Tynaarlo in alle dorpen stappen gemaakt op gebied van klimaatadaptatie, en zijn alle nieuwbouwwijken en minimaal vier bestaande wijken klimaatbestendig ingericht;	Via te ontwikkelen uitvoeringsagenda klimaatadaptatie (2020) en via jaarlijkse rapportage/verantwoording programma duurzaamheid.
In 2030 zijn de schoolpleinen van de basisscholen (gedeeltelijk) klimaatadaptief en natuurlijk ingericht;	Via te ontwikkelen projectevaluatie en via jaarlijkse rapportage/verantwoording programma duurzaamheid.
In 2030 werkt 25% van de agrarische bedrijven planmatig aan verbetering van de biodiversiteit en landschapskwaliteit.	Via te ontwikkelen monitoringsstelsel vanuit agenda Boer, burger en biodiversiteit.

4.5.8. Uitvoeringsprogramma 2020-2022

Voor de projecten en activiteiten binnen de pijler Natuur en Milieu, richten we ons in het programma duurzaamheid op de onderdelen bodem, lucht, water, natuur en biodiversiteit.

4.5.8.1. Beleid

Voor het onderdeel beleid ligt de focus in de periode 2020-2022 op:

- Afronden klimaatstresstest (gestart in 2019);
- Opstellen en uitvoeren van het gemeentelijk rioleringsplan 2020-2024;
- Vaststellen van een biodiversiteitsvisie (2020).

4.5.8.2. Klimaatadaptatie

Voor het onderdeel water ligt de focus in de periode 2020-2022 op:

- Activiteiten rondom klimaatadaptatie: Afronden klimaatstresstest, start risicodialogen en start opstellen uitvoeringsagenda in 2020.
- Klimaatadaptatie koppelen met de Omgevingswet (vanaf 2021)
- Het vaststellen van het nieuwe gemeentelijk rioleringsplan (GRP) in 2020. In het GRP worden bestaande en nieuwe activiteiten rondom water en duurzaamheid/klimaatadaptatie opgenomen, bijvoorbeeld het aanbrengen van gescheiden stelsels, het realiseren van waterbergingen, duurzame rioolgemaal en evt. verdere uitvoering regenwaterstructuurplannen. Eventueel benodigde extra middelen t.o.v. duurzaamheid en klimaatadaptatie worden hierin meegenomen.
- Onderzoeken/verzamelen/uitwerken ontwikkeling van duurzame/circulaire waterketen. Ook in relatie tot de Regionale Waterketen Groningen en Drenthe.

4.5.8.3. Biodiversiteit

Voor het onderdeel biodiversiteit ligt de focus in de periode 2020-2022 op:

- Bijdrage leveren aan projecten ten behoeve van regionale natuur- en wateropgaven;
- Bijdragen aan gebiedssamenwerkingen (in lijn zijn met het gemeentelijke landschapsontwikkelingsplan) waarin verschillende partijen in gezamenlijkheid activiteiten ontplooiën, en/of plannen maken die (onder andere) bijdragen aan het verhogen van de biodiversiteit;
- Natuurlijk bermbeheer en groenonderhoud ter bevordering van de biodiversiteit en verhoging van klimaatadaptatie;
- Onderzoeken projectmogelijkheden biodiversiteit: Maatregelen om inwoners, scholen en (maatschappelijke) organisaties te stimuleren om gezamenlijk activiteiten te ontplooiën om de biodiversiteit te verhogen.

4.5.8.4. Integraal

Voor het onderdeel kennis delen ligt de focus in de periode 2020-2022 op:

- Het opzetten van voorlichtingscampagnes voor doelgroepen zoals inwoners, bedrijven, onderwijs en/of overige organisaties. Als gemeente voeren we al diverse duurzaamheidsactiviteiten gekoppeld aan natuur en milieu uit, bijvoorbeeld de uitvoering van het regenwaterstructuurplan, de realisatie van drie tiny forests en voedselbosjes, de boomplantdag en het realiseren van bijenbosjes. Het hoe en waarom rondom dit soort activiteiten willen we sterker uitdragen. In 2019 zijn we als gemeente aangesloten bij Stichting Steenbreek, met als doel iedereen binnen de gemeente te stimuleren leefomgeving te vergroenen om klimaatadaptatie te stimuleren en de biodiversiteit te versterken. Steenbreek zal onderdeel vormen van de voorlichtingscampagnes die worden opgezet.
- Het verkennen of faciliteren van advies en/of subsidies die de resultaten binnen de pijler Natuur en milieu kunnen vergroten. Reden hiervoor is de grotere wordende vraag voor subsidies rondom regentonnen, groendaken en versterking van biodiversiteit vanuit inwoners.

Wat	Wanneer		Participatie						
	2020	2021	Meeweten	Meepraten	Meedenken	Meedoen	Meebeslissen	Samen doen	Samen financieren
Beleid									
Klimaatstresstest									
Opstellen en uitvoeren gemeentelijk rioleringsplan (GRP) 2020-2024									
Besluitvorming biodiversiteitsvisie									
Klimaatadaptatie									
RWGD: Bijdrage leveren aan onderzoeken/verzamelen/uitwerken ontwikkelingsperspectief duurzame/circulaire waterketen									
Uitvoering regenwaterstructuurplan									
Onderzoeken projectmogelijkheden klimaatadaptatie									
Biodiversiteit									
Projecten ten behoeve van regionale natuur- en wateropgaven (o.a. provinciaal project Noordma)									
Ondersteunen en deelname aan (nieuwe) gebiedssamenwerkingen									
Natuurlijk bermbeheer en groenonderhoud ter bevordering van de biodiversiteit en verhoging van klimaatadaptatie									
Onderzoeken projectmogelijkheden biodiversiteit									
Integraal									
Operatie Streenbreek									
Klimaatadaptatie en biodiversiteit opnemen in planvorming en uitvoering Vries-Zuid									
Verkennen (financiële) ondersteunings- en stimuleringsmogelijkheden ten behoeve van de ontwikkeling van groene schoolpleinen									
Uitvoeren ondersteuning en stimuleringsmaatregelen ten behoeve van groene schoolpleinen									
Subsidie duurzame bewonersinitiatieven									

5. Organisatie en financiën

5.1. Organisatie

De duurzame opgaven en ambities vragen om een meerjarige inspanning van de gemeentelijke organisatie. Hoewel de ontwikkeling van het programma ligt bij Maatschappij & Ontwikkeling, team duurzaamheid, ligt de focus op het verbinden van de taken en verantwoordelijkheden in de gehele lijnorganisatie.

5.2. Financiën

In deze financiële paragraaf geven we een overzicht van de budgetten die met het programma duurzaamheid gerelateerd zijn. De breedte van het programma betekent dat er geen apart budget duurzaamheid is. Ook het eigenaarschap van het programma ligt niet bij een enkele wethouder. De breedte van het programma komt juist tot uitdrukking omdat naast een coördinerende portefeuillehouder, vrijwel alle portefeuillehouders betrokken zijn bij duurzaamheidsmaatregelen en activiteiten.

5.2.1. Aparte paragraaf in de begroting

In de begroting is daarom een aparte paragraaf duurzaamheid opgenomen. Daarin bundelen we de voortgang van de realisatie van de doelen en de ontwikkelingen, en dat sluit aan bij de P&C cyclus. In de paragraaf zullen we ook het overzicht opnemen van alle budgetten die betrekking hebben op de plannen en de activiteiten van het duurzaamheidsprogramma.

5.2.2. Activiteiten in 2020

In de begroting 2020 staan de budgetten die benodigd zijn om invulling te geven aan de acties en ontwikkelingen. De activiteiten die in 2020 per pijler worden opgenomen kunnen uitgevoerd worden binnen de begroting. Dat is bij het opstellen van het programma en de uitvoering voor 2020 ook een uitgangspunt. Nieuwe inzichten of ontwikkelingen die niet uitstelbaar en onoverkomelijk zijn en die daarmee leiden tot een behoefte aan extra middelen, zullen bij de VJ brief worden voorgelegd.

5.2.3. Activiteiten na 2020 en ambities tot 2030

Het programma bestaat uit 5 pijlers en per pijler wordt het uitvoeringsprogramma jaarlijks actueel gehouden. Dat betekent dat we bij de perspectievennota en bij de begroting steeds concreter aangeven welke investeringen en activiteiten we voor het volgende jaar in beeld en te doen hebben.

Op die manier wordt het programma stap voor stap concreter. Het is een dynamisch programma.

De investeringen en budgetten die nodig zijn om de ambities in 2030 te realiseren zijn nu niet bekend. Wel is het de wens om in de begroting een bedrag op te nemen voor ontwikkelingen duurzaamheid. Wij stellen daarbij voor om vanaf 2021 ieder jaar tot 2030 het budget voor duurzaamheidsmaatregelen op te hogen met een structurele verhoging van € 25.000. Dat betekent dat er de komende jaren € 250.000 extra middelen beschikbaar zijn.

5.2.4. Overzicht van budgetten

In onderstaand overzicht zijn budgetten in de begroting 2020 opgenomen, waar de activiteiten voor 2020 die een bijdrage leveren aan de ambities in dit programma duurzaamheid uit bekostigd worden. Er zijn budgetten die geheel betrekking hebben op duurzaamheid (budget Regionale Energie Strategie, budget Duurzame Leefomgeving, budget Duurzaamheidsaanpassingen) of gedeeltelijk een duurzaamheidsaspect bevatten (overige budgetten).

Duurzaamheid in de begroting 2020						
bedrag	Omschrijving	pijler 1	pijler 2	pijler 3	pijler 4	pijler 5
BUDGETTEN:		Hernieuwbare energie	Energie & warmte in de gebouwde omgeving	Mobiliteit	Circulaire economie	Natuur & milieu
€ 40.000	Regionale Energie Strategie					
€ 40.000	Proces en expert ondersteuning	X				
€ 55.442	Duurzame leefomgeving					
€ 11.091	Energie loket bijdrage	X	X			
€ 2.500	Voorlichtingscampagne energie		X			
€ 2.500	Vervolg Steenbeek					X
€ 500	Activiteiten Steenbeek					X
	PM Regentonnen subsidie					X
	PM Inzet energiecoach minima					
€ 2.500	Locatie + catering sprintsessies		X			
€ 5.000	Inhuur consultants transitievisie warmte		X			
€ 5.000	PR-campagne programma duurzaamheid	X	X	X	X	X
€ 12.500	Startsubsidie en ondersteunen lokale bewonersinitiatieven	X	X	X	X	X
€ 2.500	Voorlichtingscampagne fossielvrije weken			X		
€ 4.900	Voorlichtingscampagne Junior Energiecoach		X			
€ 2.500	Voorlichtingscampagne Duurzame huizenroute		X			
€ 5.000	Inspiratieavond duurzaamheid	X	X	X	X	X
	PM Overige voorlichtingscampagnes	X	X	X	X	X
€ 75.000	Vitaal Platteland					
€ 75.000	Projecten t.b.v. Vitaal platteland en natuur en landschap					X
€ 50.000	Dorpsinitiatieven					
€ 50.000	Subsidies duurzame bewonersinitiatieven					X
€ 56.547	Communicatie					
€ 56.547	Communicatie diftar/afval				X	
€ 40.000	Onderzoek en beleid riolering					
€ 40.000	Klimaatstrestesten				X	
€ 5.638	Samenwerkingsbijdragen					
€ 5.638	Bijdrage samenwerking circulaire waterketen				X	
€ 1.011.230	Onderhoud openbaar groen					
€ 1.011.230	Onderhoud openbaar groen					X
€ 223.687	Onderhoud bermen					
€ 223.687	Onderhoud bermen					X
INVESTERINGSKREDIETEN:						
€ 650.000	Transferium de Punt (krediet 2016)					
€ 650.000	Bijdrage provincie aanleg Transferium de Punt			X		
€ 315.000	Busstation (krediet 2019)					
€ 315.000	Busstation Visio de Brink			X		
€ 4.567.711	Nieuwbouw binnensport Zuidlaren					
€ 4.567.711	Nieuwbouw sportaccommodaties Zuidlaren		X			
€ 4.051.007	Nieuwbouw scholen Zuidlaren					
€ 4.051.007	(Ver)nieuwbouw scholen Zuidlaren		X			
€ 237.000	Duurzaamheidsaanpassingen					
€ 112.000	aanpassing gemeentelijke gebouwen		X			
€ 125.000	Verbeteren gevelisolatie gemeentehuis		X			
€ 3.150.000	Nieuwbouw brandweerkazerne					
€ 3.150.000	Nieuwbouw kazerne		X			
€ 2.710.000	herinrichting Hoofdweg Eelde					
€ 960.000	FWK-plan fietspad			X		
€ 1.500.000	FWK-plan weg			X		
€ 250.000	Hunebedstraat Tynaarlo-Zeegse			X		
€ 2.910.000	Riolering in combinatie wegconstructies					
€ 2.910.000	Riolering hoofdweg Eelde			X		
€ 895.000	Planvorming Vries Zuid (krediet 2018 & 2019)					
€ 895.000	Planvorming woonwijk Vries Zuid					X

5.3. Monitoren en bijsturen

Het programma duurzaamheid is geen nulpunt. We bouwen voort op bestaande ervaringen en samenwerkingsverbanden, maar willen ook versnellen. In dit programma duurzaamheid wordt prioriteit gegeven aan verduurzaming van het grondgebied van Tynaarlo. Het is de schaal waarop we willen werken, waar doelen werkbaar, haalbaar en realiseerbaar zijn. In het programma stellen we prioriteiten. Dat biedt focus, maar het programma is niet in beton gegoten.

De dynamiek en de snelheid van duurzame ontwikkelingen vraagt om flexibiliteit. Jaarlijkse (of halfjaarlijkse) monitoring biedt de mogelijkheid om bij te sturen op activiteiten en inzet van middelen. Voorstel is om dat per pijler te organiseren, zowel kwalitatief als kwantitatief. Wij hebben als middelgrote gemeente geen eigen statistische afdeling of ondersteuning maar op het gebied van monitoring is er veel informatie beschikbaar en zal de informatie naar verwachting toenemen.

5.3.1. Bestaande monitoringssystemen

Er zijn verschillende duurzaamheidsmonitors en websites beschikbaar, zoals de Gemeentelijke Duurzaamheidsindex (GDI) van Onderzoekscentrum Drechtsteden (beschreven bij 1.1.2). De Gemeentelijke Duurzaamheidsindex (GDI) en daarbij specifiek de discipline Milieu & Energie, vormt een soort thermometer en geeft een beeld van waar we als gemeente staan op verschillende onderwerpen binnen het programma duurzaamheid.

Naast de GDI is er de Nationale Monitor Duurzame Gemeenten³¹ van Telos. Ook hierin zijn de principes 'People', 'Planet' en 'Profit' meegenomen en vertaald naar 'sociaal-cultureel kapitaal', 'ecologisch kapitaal' en 'economisch kapitaal'. Onder het ecologisch kapitaal vallen de indicatoren bodem, water, lucht, hinder en calamiteiten, afval en grondstoffen, energie en natuur en landschap.

De Sustainable Development Goals raken aan belangrijke opgaven voor lokale overheden. De Global Goals raken daarmee ook het programma duurzaamheid van gemeente Tynaarlo. Als gemeente zullen we met het programma duurzaamheid bijdragen aan de implementatie van diverse Global Goals op lokaal niveau, zoals:

- Global Goal 7 Betaalbare en duurzame energie
- Global Goal 11 Duurzame steden en gemeenschappen
- Global Goal 12 Verantwoorde consumptie
- Global Goal 13 Klimaatactie
- Global Goal 15 Leven op het land

Het dashboard van waarstaatjegemeente.nl³² (tevens ontwikkeld door Telos) de mogelijkheid de voortgang van de 16 Sustainable Development Goals binnen de gemeente Tynaarlo te monitoren.

Jaarlijks zullen we de informatie in dergelijke monitoringsystemen bekijken. We volgen de ontwikkelingen binnen de verschillende indicatoren, passend bij het programma duurzaamheid. De

³¹ Telos. (2019). *Nationale Monitor Duurzame Gemeenten 2019*

³² www.waarstaatjegemeente.nl/dashboard/Sustainable-Development-Goals

jaarlijkse (of halfjaarlijkse) monitoring geeft zowel college als raad zicht op behaalde resultaten en ontwikkelingen.

5.4. Plan van aanpak communicatie en participatie

5.4.1. De rol van communicatie

Communicatie speelt een belangrijke rol bij het realiseren van onze ambitie. Het verduurzamen van de samenleving is een complexe en ingrijpende beweging. Een ontwikkeling die we in Tynaarlo nadrukkelijk samen met onze inwoners willen vormgeven. Omdat de maatregelen die we gaan nemen, van invloed zullen zijn op hun leefomgeving. En omdat inwoners zelf hun steentje kunnen bijdragen aan het verduurzamen van hun dorp. We willen de creativiteit uit de samenleving zoveel mogelijk aanspreken en benutten.

5.4.2. Participatie begint met voldoende kennis

Om dat te bereiken, heeft communicatie in de eerste plaats als doel om onze inwoners en stakeholders goed te informeren. Over onze ambities, hoe we die denken te realiseren (proces) en welke rol we daarvoor zien weggelegd voor inwoners. De ontwikkelingen volgen elkaar de komende jaren in hoog tempo op. De samenhang en consequenties daarvan zullen voor inwoners niet altijd duidelijk zijn. Onze communicatieactiviteiten zijn erop gericht om inwoners voldoende inzicht te geven, zodat ze vanuit het juiste kennisniveau kunnen bijdragen aan het realiseren van onze ambitie. Als we communiceren over één van de pijlers dan koppelen we de kernboodschap van die pijler altijd aan onze visie voor 2030. Zo wordt voor inwoners duidelijk dat een project bijdraagt aan het grote doel. We zetten zoveel mogelijk de voor inwoners bekende gemeentelijke communicatiekanalen in.

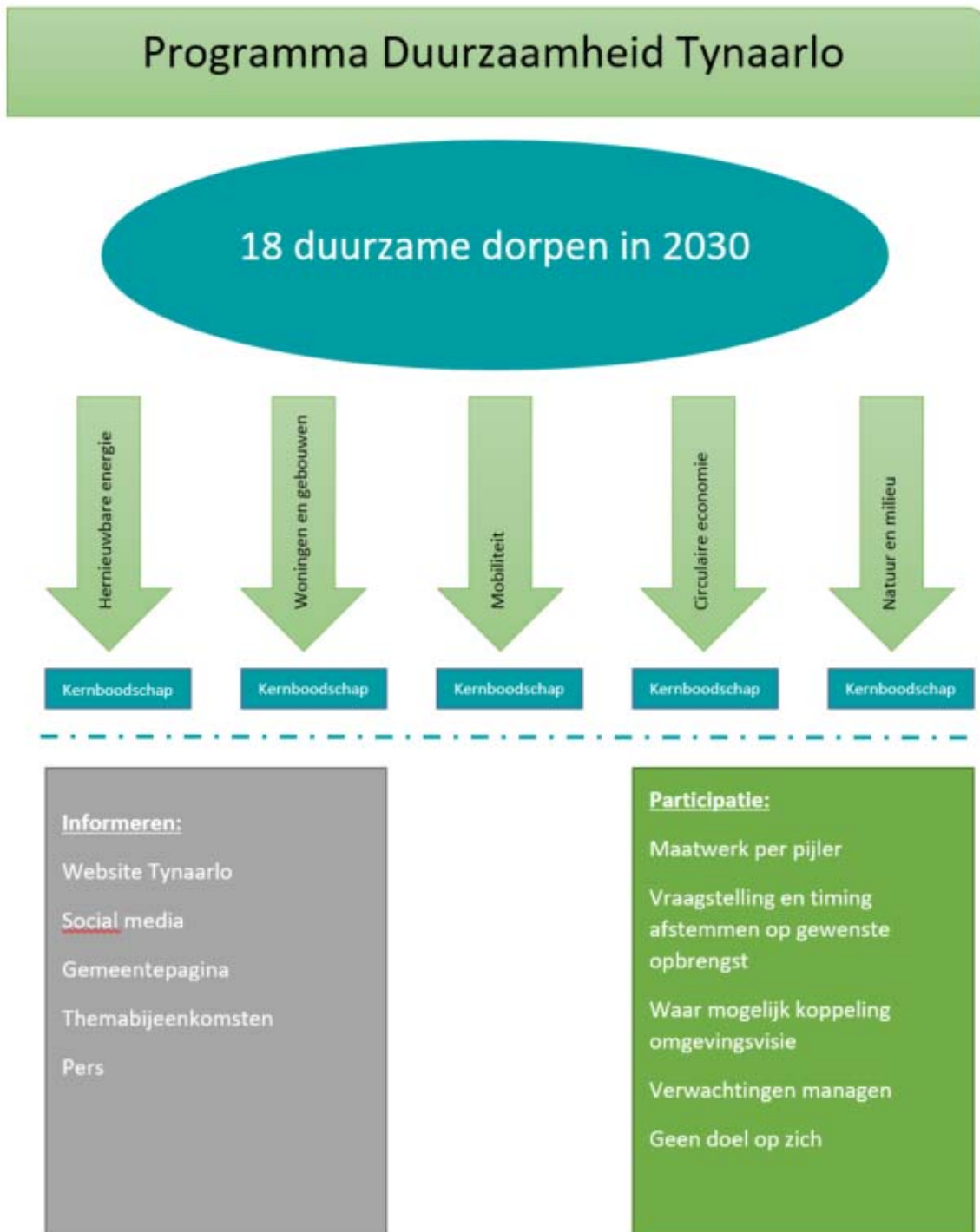
5.4.3. Van informatie naar participatie

Naast dat we onze inwoners en stakeholders informeren, zien we ook een actieve rol voor hen weggelegd. Waar mogelijk willen we gebruik maken van de creativiteit, ideeën en denkracht in onze samenleving. Als middel om onze ambitie te realiseren, maar niet als doel op zich. Dat vraagt om maatwerk per pijler, waarbij we ons steeds kritisch blijven afvragen of participatie het juiste middel is, wie we willen betrekken en op welk moment en in welke vorm. Soms betekent dit dat we de samenleving mee willen laten denken over oplossingen. Soms hebben we de oplossing zelf al bedacht, maar gaan we met inwoners in gesprek over hoe en onder welke voorwaarden we die oplossing kunnen realiseren. Om te voorkomen dat inwoners worden overvraagd sluiten we zoveel als mogelijk aan bij de bijeenkomsten die worden georganiseerd in het kader van de omgevingsvisie.

5.4.4. Planning

Om deze communicatieaanpak verder handen en voeten te geven wordt per pijler een kernboodschap geformuleerd en een tijdpad/communicatiekalender opgesteld.

Schematisch ziet dat er als volgt uit:

6. Bronnenlijst

Websites

LTO Nederland. *Deltaplan Agrarisch Waterbeheer*, geraadpleegd via www.agrarischwaterbeheer.nl.

Onderzoekscentrum Drechtsteden (2019). *Gemeentelijke Duurzaamheidsindex*, geraadpleegd via www.gdindex.nl.

Provincie Drenthe (2016). *Expeditie energieneutraal wonen in Drenthe*, geraadpleegd via www.provincie.drenthe.nl/energieexpeditiedrenthe.

VNG Nederland (2016). *De 17 Global Goals*, geraadpleegd via www.vng.nl/artikelen/de-17-global-goals

Documenten

Agrifirm, BoerenNatuur en meer (2018). *Deltaplan Biodiversiteitsherstel*.

Bosch & Van Rijn (2019). *Nulmeting en potentiëstudie*.

Gemeente Tynaarlo (2018). *Collegeprogramma 2018-2022*.

Gemeente Tynaarlo (2015). *Duurzaamheidsvisie Tynaarlo 'Dorp van de Toekomst! 2015-2025'*.

Gemeente Tynaarlo (2018). *Rapportage Duurzaamheidsvisie Tynaarlo 2015-2017*.

Gemeente Tynaarlo (2018). *Startdocument Omgevingsvisie*.

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (2019). *Deltaprogramma 2019*.

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (2019). *Deltaprogramma 2020*.

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (2019). *Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie 2019-2023*.

Provincie Drenthe (2018). *Roadmap Circulair Drenthe 2050*.

Rijksoverheid Nederland en partners (2018). *Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie*.

Rijksoverheid Nederland en meer (2017). *Grondstoffenakkoord*.

Rijksoverheid Nederland (2019). *Klimaatakkoord*.

Rijksoverheid Nederland (2019). *Nationale Agenda Laadinfrastructuur*.

Rijksoverheid Nederland (2016). *Nederland circulair in 2050*.

Rijksoverheid Nederland (2019). *Niet alles kan*.

Rijksoverheid Nederland (2019). *Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie 2019-2023*.

Rijksoverheid Nederland (2018). *Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: Waardevol en Verbonden*.

Rijksoverheid Nederland, Provincies, Gemeenten, Waterschappen (2018). *Bestuursakkoord Klimaatadaptatie*.

Boeken

Marc ter Horst (2018). *Palmen op de Noordpool*.

7. Bijlagen

7.1. Definitielijst

BENG (Bijna energieneutraal gebouw): BENG staat voor bijna energieneutraal gebouw. Vanaf 2020 moet nieuwbouw aan de minimale BENG-eisen voldoen. Binnen de BENG-indicatoren wordt onderscheidt gemaakt tussen 3 indicatoren:

- Maximale energiebehoefte per jaar in kWh/m² gebruikersoppervlak.
- Maximaal primair energiegebruik per jaar in kWh/m² gebruikersoppervlak.
- Minimaal aandeel hernieuwbare energie van het totale primaire energiegebruik in %

CO₂-uitstoot: CO₂-uitstoot of CO₂-emissie is het vrijkomen van koolstofdioxide (CO₂) in de atmosfeer. CO₂-uitstoot vindt plaats door de verbranding van fossiele brandstoffen, zoals olie, kolen en aardgas. Maar ook dieren en mensen stoten CO₂ uit.

Duurzaamheid: Duurzaamheid gaat over onze 'voetdruk' op deze aarde. De schaarste van grondstoffen en over de opnamecapaciteit van de atmosfeer. Duurzaamheid gaat meer dan over milieu of energie. Het gaat over het in balans ontwikkelen van de drie onderdelen (kapitalen) van duurzaamheid: people, planet, profit. In balans, omdat de drie kapitalen mogen groeien, het liefst gezamenlijk, maar in ieder geval niet ten koste van een ander kapitaal.

Hernieuwbare energie: Hernieuwbare energie, ook wel duurzame of groene energie genoemd, is energie afkomstig van natuurlijke bronnen die constant worden aangevuld.

MVO (Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen): MVO is een vorm van ondernemen gericht op economische prestaties (profit), met respect voor de sociale kant (people), binnen de ecologische randvoorwaarden (planet), de PPP-benadering. ISO 26000 is de internationale richtlijn voor MvO. De NEN-ISO 26000 is de Nederlandse vertaling. Drie MVO-dimensies: De normen en waarden waar een bedrijf voor staat. De maatschappelijke verantwoordelijkheid. De maatschappelijke betrokkenheid van een bedrijf.

Netbeheerder: Bedrijf dat de elektrische infrastructuur verzorgt. De netbeheerder legt en onderhoudt de bekabeling, plaatst en vervangt elektriciteitsmeters en plaatst een eventuele brutoproductie meter. Vroeger was netbeheer een taak van de energieleveranciers. In 2008 zijn deze taken officieel gesplitst. Grote netbeheerders in Nederland zijn Liander, Enexis en Stedin.

PPP (People Planet Profit): Bedacht door John Elkington in 1998. Richtlijn voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. Geeft aan dat mens, milieu en winst op een harmonieuze wijze gecombineerd dienen te worden, omdat anders de andere elementen hieronder lijden.

Kilowattuur, kilowatt en andere eenheden: Het is van belang onderscheid te maken tussen de *hoeveelheid energie* en de *hoeveelheid energie per seconde* (ook wel *vermogen* genoemd). Als eenheden voor de hoeveelheid geleverde of verbruikte energie kennen we kilowattuur (kWh; wordt meestal gebruikt voor elektrische energie), joules (J; de standaardeenheid voor allerlei soorten energie) en calorieën (meestal voor energie-inhoud van voeding of de energie die we bij het sporten verbruiken). Als eenheid van vermogen (dus energie per seconde) kennen we de watt (W), en, heel ouderwets: de paardenkracht (pk).

1 watt = 1 joule per seconde. Een stofzuiger die 1000 watt (ofwel 1 kilowatt, 1 kW) vermogen heeft, gebruikt dus elke seconde 1000 joule.

Als laatste: we korten een duizendvoud af tot kilo (voorvoegsel k, zoals in kWh). Een miljoen krijgt voorvoegsel mega (afgekort M), een miljard giga (G), een biljoen tera (T) en een biljard peta (P).

Een paar voorbeelden om eenheden om te rekenen:

- 1 kWh = 3600.000 joule = 3600 kJ = 3,6 MJ
- 1 calorie = 1 cal = 4,2 joule = 4,2 J
- 1 kilowatt = 1000 watt = 1000 joule per seconde = 1000 J/s = 1 kJ/s
- Een paar voorbeelden van energie en vermogen:
- Een forse stofzuiger heeft soms een vermogen van 1 kW, ofwel 1000 Watt, en verbruikt dus per seconde 1000 joule.
- Deze stofzuiger verbruikt elk uur dat hij aanstaat 1 kWh.
- Een standaard Nederlands huishouden verbruikt in één jaar bijvoorbeeld 3500 kWh aan elektrische energie.
- Hetzelfde standaard Nederlands huishouden verbruikt ruwweg 1500 m³ aan aardgas per jaar. Als je dat wil vergelijken met het elektriciteitsverbruik moet je weten hoeveel energie in 1 m³ aardgas zit: dat is grofweg 36000 kJ energie, wat weer om te rekenen is naar 10 kWh. Het energieverbruik per jaar van dat huishouden voor aardgas is dus 1500 x 10 kWh = 15.000 kWh. Dat is fors meer dan de hoeveelheid die dat huishouden aan elektrische energie verbruikt.
- De totale productie van duurzame energie in juli 2018 was 3,9 petajoule (1 PJ). 1 Petajoule, 1 biljard (1.000.000.000.000.000) joule, is ongeveer gelijk aan het jaarverbruik van 15.000 mensen.